

UNIVERZA V NOVI GORICI
FAKULTETA ZA HUMANISTIKO

NASTANEK IN RAZVOJ BANČNIH USTANOV V GORICI DO LETA 1915

DIPLOMSKO DELO

Vanja Sossou

Mentor: doc. dr. Žarko Lazarević

Nova Gorica, 2012

Očetu, učitelju Davidu.

NASLOV

Nastanek in razvoj bančnih ustanov v Gorici do leta 1915

IZVLEČEK

Predmet raziskave diplomske naloge so posamezne denarne ustanove, ki so do leta 1915 poslovale v mestu Gorica. Vsebina v obliki popisa posameznih finančnih poslovalnic obravnava osnovne zgodovinske podatke, ki se tičejo ustanavljanja in poslovanja posameznih denarnih ustanov. Le-te so se v obsoškem večnarodnostnem mestu, pričele ustanavljati v drugi polovici 19. stoletja predvsem med slovensko in furlansko etnično skupnostjo. Ustanavljanje in razvoj bančnih ustanov so pogojevala močna politična ideološka izhodišča z izrazitim nacionalnim ravnanjem. To politično ravnanje se je med Slovenci iz prvotne narodno obrambne strategije prelevilo v poskus izgradnje slovenske gospodarske prevlade v mestu. Obravnavana analiza denarnih zavodov finančnega posredništva se navezuje tudi na širše severno evropske dinamike, v katere je bil vpet tako celotni razvoj slovenskega kot tudi italijanskega bančništva.

KLJUČNE BESEDE

Bančništvo, zadružništvo, hranilništvo, brata Vošnjak, model Raiffeisen, model Schulze-Delitsch, nacionalno-gospodarska osamosvojitev.

TITLE

Establishment and Development of banks in Gorica until 1915

ABSTRACT

The purpose of this thesis is individual monetary institutions, which operated in Gorica until 1915. The contents drawn up in the form of a list of individual financial branch offices reveals basic historical data which refer to the establishment and operation of individual monetary institutions, which began to establish in this multi-national region along the Soča river in the second half of the 19th century, primarily among Slovene and Friulian ethnic communities. The establishment and development of banking institutions set conditions to the strong political and ideological views with an expressive national attitude. This political actions among the Slovenes developed from the primary national defense strategy into an attempt to establish the Slovene economic dominance over the town. The analysis of monetary institutions of financial brokerage refers to the broader Northern European dynamics, to which the entire development of the Slovene as well as the Italian banking system was included.

KEY WORDS

banking, cooperative societies system, saving- banking, the Vošnjak brothers, Raiffeisen model, Schulze-Delitsch model, national-economic independency

KAZALO VSEBINE

1	UVOD	1
1.1	Predstavitev vsebine in osebne motivacije do študije	1
1.2	Pojem bančništva	3
2	SPLOŠEN VPOGLED V SLOVENSKO GOSPODARSTVO IN FINANČNO ZADRUŽNIŠTVO	4
2.1	Vzpostavitev modernega gospodarstva na Slovenskem	4
2.2	Slovensko bančništvo in brata Vošnjak	6
2.3	Regulativne hranilnice	9
2.4	Kreditno zadružnoštvo	11
2.5	Model Schulze-Delitsch	12
2.6	Model Raiffeisen	13
2.7	Bančne delniške družbe	14
3	SLOVENSKE KREDITNE ZADRUGE V GORICI	17
3.1	Goriška ljudska posojilnica	17
3.2	Trgovsko obrtna zadruga	22
3.3	Centralna posojilnica v Gorici	26
3.4	Kmečka banka v Gorici	29
3.5	Podružnica Ljubljanske banke v Gorici	31
4	SPLOŠEN VPOGLED V ITALJANSKO GOSPODARSTVO IN FINANČNO ZADRUŽNIŠTVO	33
4.1	Pojav zadružnoštva v Italiji	33
4.2	Slika Furlanskega gospodarstva v 19. stoletju in Faiduttijeva zavzemanja	34
5	GORIŠKA MESTNA HRANILNICA	38
5.1	Zastavljalnica – Goriški Mont	38
5.2	Izračun marže finančnega posredništva goriške hranilnice	42
5.3	Izračun donosa na kapital goriške hranilnice	43
6	ITALIJANSKE KREDITNE ZADRUGE V GORICI	45
6.1	Cassa Rurale di Lucinico	45
6.2	Hipotekarni kreditni zavod poknežene grofije Goriško-Gradiščanske	46
7	ZAKLJUČEK	48
8	VIRI IN LITERATURA	49

1 UVOD

1.1 Predstavitev vsebine in osebne motivacije do študije

Pristop Slovenije v Evropsko unijo 1. maja 2004, vstop v Evroobmočje 1. januarja 2007 in vzpostavitev Schengenskega režima 1. septembra 2007 so pomembni mejniki, ki so družbeno in gospodarsko močno in vsestransko vplivali na Goriško. Te dogodke, ki so se pred našimi očmi vrstili pred nedavnim že smatramo za zgodovinske, tudi, če v teoretiki zgodovine velja nepisano pravilo, da določeno obdobje lahko postane predmet zgodovinske analize šele, ko preteče določen čas pri čemer se omenja dobo osemdesetih let.

Mesto Gorica z vsem svojim zaledjem ima v okviru sodobnega pojava evropskega združevanja ponovno možnost, da prevzame vse svoje naravne družbene in kulturne življenjske značilnosti, ki jih je prva svetovna vojna s posledično fašistično besnostjo nad nacionalnimi manjšinami uničila. Mirovna pogodba, ki so jo po drugi svetovni vojni štiri zmagovite velesile, Združene države Amerike, Sovjetska zveza, Velika Britanija in Francija skupaj z Jugoslavijo ter drugimi državami, ki so bile soudeležene v drugi svetovni vojni, podpisale z Italijo v Parizu 10. februarja 1947 je Goriški¹ vsilila novo mejo.

Evropa se je od Baltika do Trsta razdelila v dva politično in gospodarsko si nasprotujoča bloka. Prvi poskusi rušenja diplomatsko vsiljene meje, ki je botrovala tudi k nastanku sosednje Nove Gorice,² so se sicer na Goriškem med tu živečimi ljudmi pričeli pojavljati spontano že pred postavitvijo berlinskega zidu.³ Na institucionalni meddržavni ravni so ti poskusi dosegli svoj vrh s podpisom Videmskega sporazuma⁴ in kasneje tudi Osimskih sporazumov.⁵

---

¹Besedo Goriška uporabljam kot historiografski izraz in se navezujem na deželno teritorialno upravno tvorbo Goriško-Gradiško.

²Za datum začetka gradnje mesta Nova Gorica je bil določen 13. junij 1948, čeprav je mesto začelo nastajati že leto prej, ko so na območje prispale prve mladinske delavne brigade in začele graditi novo mesto na zahodni meji.

³Simbol hladne vojne, berlinski zid vzdolž meje med Vzhodnim in Zahodnim Berlinom je bil zgrajen leta 1961.

⁴Leta 1955 so v Vidmu delegati Jugoslavije in Italije podpisali sporazum. Namen sporazuma je bil olajšati življenje prebivalcem ob meji. Poslej so prebivalci desetkilometerskega pasu na obeh straneh meje lahko dobili prepustnice, s katerimi so lahko prečkali mejo in prek nje prenašali blago. Poleg običajnih prepustnic so obstajale izredne in prepustnice s kmetijskim vložkom.

⁵Osimski sporazumi so mednarodni sporazumi, sklenjeni med Italijo in Jugoslavijo, ki so jih podpisali 10. novembra 1975 v kraju Osimo, blizu Ancone v Italiji. Osimski sporazumi vsebujejo sporazum o

Današnje evropsko združevanje, ki je nastalo po zrušitvi bipolarnega političnega in gospodarskega sistema v Evropi, je v Goriški prostor ponovno prineslo družbene značilnosti, ki so bile že značilne za Goriško grofijo v okviru več narodnostne avstro-ogrške monarhije v obdobju pred nastankom suverenih nacionalnih držav. Tu mislim predvsem na vzpostavitev liberalno-kapitalističnega ekonomskega modela, ki se na teritoriju odraža z brezcarinskim in prosto konkurenčnim režimom.

Ti dogodki so me privabili, da sem svojo diplomsko nalogo posvetil preučevanju zgodovine goriškega gospodarstva in se pri tem osredotočil na bančni sektor, ki je vir, s katerim se napaja vsaka gospodarska dejavnost. Spoznal sem, da goriškega bančništva ne moremo obravnavati ne, da bi prezrli komplementarne dihotomije na politično-gospodarski relaciji. Dokazano je, da v neki skupnosti ne more biti zrelega sodobnega ekonomskega dogajanja, če nimamo obenem ustrezne zrele politične misli in kulture. Bančništvo v Gorici se je skozi 19. stoletje razvijalo vzporedno z razvojem slovenske parlamentarne in strankarske politike, ki je na tem večnarodnostnem področju slovenske zahodne etnične meje vsebovala tudi močne nacionalne in narodno-obrambne poudarke.

V svoji nalogi sem po svojih najboljših močeh skušal opisati nastanek in razvoj vseh denarnih ustanov, ki so poslovale v mestu Gorica do leta 1915 in bile neposredno povezane z goriškim zaledjem.

---

gospodarskem sodelovanju med Italijo in Jugoslavijo in podpirajo močnejše gospodarsko sodelovanje med državama ter predpostavke o zakonski zaščiti slovenske manjšine v Italiji.

1.2 Pojem bančništva

Kot sem že v prejšnjem poglavju pojasnil, sem se v svoji diplomski nalogi lotil popisa in preučevanja okoliščin nastanka in razvoja slovenskih in italijanskih denarnih poslovalnic, ki so do prve svetovne vojne delovale v Gorici. Raziskovanje preteklosti, osnovano predvsem na zgodovinopisju in na motivaciji iskanja prelomnih družbeno-političnih vsebin, me je kmalu pripeljalo tudi na področje gospodarske in ekonomske znanosti. Kmalu sem se pri prebijanju skozi literaturo pričel srečevati s številnimi osnovnimi bančnimi pojmi kot na primer: obresti, obrestna mera, hipoteka, denarna vloga, banka, zadružna banka, itd.

Po Slovarju slovenskega knjižnega jezika lahko pojem »banka« uporabljamo za katerokoli ustanovo, ki opravlja denarne, plačilne in kreditne posle. Besedo bančništvo pa si lahko razlagamo kot gospodarsko dejavnost, ki se ukvarja z bančnimi posli.

S pojmom »banka« torej tako danes kot v preteklosti mislimo na vse tiste gospodarske organizacije, katerih poslovni predmet je opravljanje denarnih storitev. Za denarne storitve ali denarne posle pa mislimo predvsem odobravanje in zagotavljanje dolgoročnih in kratkoročnih posojil ter sprejemanje depozitnih hranilnih vlog.

2 SPLOŠEN VPOGLED V SLOVENSKO GOSPODARSTVO IN FINANČNO ZADRUŽNIŠTVO

2.1 Vzpostavitve modernega gospodarstva na Slovenskem

V slovenskem prostoru svobodno gospodarstvo in moderna gospodarska ureditev nastopita leta 1848, ko so v avstrijskem cesarstvu razglasili zemljiško odvezo.⁶ Dne, 7. septembra 1848 je cesar Ferdinand I pred državnim zborom in svojimi ministri podpisal Zakon o odpravi tlačanstva. Zakon je veleval naslednje: *»/.../Pervič: Podložitvo in zaveza med gruntnimi gosposkami in podložnimi ste z vsimi postavami, ki to zavezo zadevajo, nehale./.../Tretjič: Vse dolžnosti dela, in davki vsake baže, katere iz podložitva izvirajo in podložno zemljišče zadevajo, odsihmal nehajo; ravno tako nehajo tudi vse odrajtvila v blagu (Natural), v delu in denarjih, kateri izvirajo iz gosposkine gruntne oblasti, iz desetinskega varovavniga (Schutz), fogtijskiga, gorniškiga in sosekiniga gospostva./.../Četrtrič: Za nekatere teh davkov, ki so po tem nehali, se bo odškodovanje dalo, za nekatere pa ne./.../«.*⁷

Aktu zemljiške odveze je v naslednjih letih sledila še dodatna zakonska ureditev, ki je ustvarila osnovo za svobodno gospodarjenje v kmetijstvu. S to odvezo je prenehal veljati fevdalni sistem, začel se je prehod iz preostalih oblik fevdalizma v liberalno dobo. Kmetje so postali samostojni gospodarski subjekt, na sistemski ravni jim je bilo brez diskriminacije omogočeno svobodno vključevanje v gospodarsko življenje po pridobitniški logiki.

Drugi pomemben sistemski ukrep je bil kasnejši obrtni zakon. Ta je z odpravo cehov razširil svobodo gospodarskega udejstvovanja. Z odpravo cehov je bil tudi v obrtništvu, v skladu z zahtevami liberalnih gospodarskih nazorov, uveljavljen konkurenčni

---

⁶Zemljiška odveza je rezultat revolucionarnega vrenja predvsem na Dunaju in drugod po avstrijskem cesarstvu leta 1848. V tedaj sklicanem parlamentu na Dunaju so uzakonili, da se vse fevdalne oziroma podložne vezi kmetov odpravijo. V tem prvem zamahu se zakonodajalci niso še odločili, ali se bodo pravice zemljiških gospodov odpravile brezplačno ali proti odškodnini. Kasneje so bili sprejeti še dodatni sklepi, po katerih so se gosposke pravice naturalnih dajatev in tlake odpravile le proti primerni denarni odškodnini. Ker pa kmetje celotne odškodnine nikakor ne bi mogli plačati, je bilo odločeno, da se ena tretjina odškodnine odpiše v škodo gospostev, eno tretjino je gospostvom po nalogu države plačala dežela v obliki obveznic. Zadnjo tretjino pa so morali plačati kmetje z letnimi obroki v 20 letih.

⁷KROŠL, Anton. Zemljiška odveza na bivšem Kranjskem. A. Krošl, 1941.
<http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-SLUHYLSD>; zadnji ogled 25.1.2012.

boj, saj je bila dokončno odpravljena monopolizacija trga v obliki cehovsko organiziranih strok.⁸

Nedvomno veliko modernih sprememb pa je v slovenski gospodarski prostor prinesla železnica⁹ v drugi polovici devetnajstega stoletja. Oznanila je začetek novega predvsem pa hitrejšega sveta. Nedvomno je izgradnja železniškega omrežja slovensko gospodarstvo vpela v srednjeevropski prostor in v širše gospodarsko okolje, za katerega je bil značilen prost pretok blaga, kapitala, ljudi in storitev. Železnica je slovensko gospodarstvo prvič v zgodovini konkretno vpela v srednjeevropski prostor.

Vse te navedene spremembe so na slovenskih tleh povzročile tudi številne gospodarske in predvsem socialne pretrese. Nastala je *transformacijska kriza slovenskega gospodarstva*,¹⁰ ki je trajala vse do devetdesetih let devetnajstega stoletja. Slovensko kmetijstvo s svojo nizko donosnostjo, prenaseljenostjo podeželja in tradicionalno tehnologijo kmetovanja, se ni zmoglo hitro prilagoditi novim razmeram. Kmetje so svoje zaslužke potrosili za odplačevanje obveznosti iz naslova zemljiške odveze. Denarja za usmerjanje v gospodarske in tehnološke naložbe ni bilo. Recesija je zaradi železniškega prodiranja cenejšega blaga zavladata tudi v mestih v obrtniškem sektorju. Modernizacija obrtniške proizvodnje, s katerim bi lahko slovensko obrtništvo konkuriralo z ostalimi evropskimi središči, je terjala znatna finančna sredstva, s katerimi slovensko obrtništvo ni razpolagalo.

Dejstvo, da je v slovenskih deželah kronično primanjkovalo kapitala in posledičnih denarnih zavodov, je bila ena od bistvenih ovir pri prestrukturiranju slovenskega gospodarstva.¹¹ K boljšim gospodarskim razmeram slovenskega kmetijstva sta pa v drugi polovici devetnajstega stoletja botrovala predvsem dva dejavnika. To sta dokončno prenehanje plačevanja zemljiške odveze s strani kmečkega sloja in znižanje števila kmečkega prebivalca zaradi možnega izseljevanja.

V okviru splošnega gospodarskega napredka v drugi polovici devetnajstega stoletja se je občutno razvil tudi finančni sektor.

Razvojna črta slovenskih modernih denarnih zavodov finančnega posredništva, ki so se pričeli razvijati v devetnajstem stoletju, je enostavna, saj so razmeroma enostavnemu

---

⁸ LAZAREVIĆ, PRINČIČ, *Zgodovina slovenskega bančništva*, Ljubljana 2000. str. 19.

⁹ Leta 1857 Južna železnica poveže Trst z Dunajem.

¹⁰ Prav tam, str. 19.

¹¹ Prav tam, str. 20.

prvotnemu¹² denarnemu poslovanju kasnejša obdobja prinesla bolj kompleksno in dovršeno denarno dejavnost. Med denarnimi zavodi so se najprej pojavile *regulativne hranilnice*, sledile so jim *kreditne zadruga* in nazadnje *banke v obliki delniških družb*. Finančni zavodi so z opravljanjem posredniške vloge pospeševali varčevanje gospodinjstev, saj so bile hranilniške, posojilniške ali bančne vloge varnejše, kot bi bilo neposredno posojanje prihrankov. Te finančno posredniške ustanove so zbirale prosta likvidna sredstva med prebivalstvom in jih usmerjali v posojila ter druge finančne naložbe. S tem se je omogočilo in obenem pospeševalo investicijsko dejavnost v kmetijskem, trgovinskem, obrtniškem in industrijskem sektorju.

2.2 Slovensko bančništvo in brata Vošnjak

Zamisel bratov Vošnjak po ustanovitvi slovenskega bančnega sistema se je zgledovala predvsem po češkem sistemu. Čehi so Slovenci občutili kot gospodarsko razčlenjen in kapitalsko močno utemeljen subjekt, ki se brez težav vključuje v modernizacijske tokove in na ta način ščiti ter utrjuje svojo kulturno in nacionalno identiteto nasproti nemštvu. Brata Vošnjak sta se zavedala, da bo na Slovenskem slovenska nacionalna ideja kljubovala nemškemu in italijanskemu političnemu pritisku predvsem, če bodo Slovenci postali gospodarsko samostojni.

Češko gospodarsko stvarnost je dr. Josip Vošnjak spoznal, ko se je odzval vabilu čeških kulturnih delavcev in 16. maja leta 1868 odpotoval v Prago ob položitvi temeljnega kamna nove zgradbe mestnega narodnega gledališča. Po proslavi se je dr. Josip Vošnjak odzval še vabilu Vaclava Kratochvila, kmeta in trgovca s hmeljem v Lounkah, ki je bil tudi tedanji češki deželni poslanec. Vošnjak je v spremstvu češkega domačina obiskal Roudnice, kjer se je seznanil z delovanjem domače posojilnice, ki so ji Čehi pravili »založna«. Ta ustanova je delovala kot skladišče kmetijskega blaga, bila pa je tudi posojilnica združnega tipa.¹³ Dr. Josip Vošnjak¹⁴ je v svojih spisih, ki jih je kasneje objavljajl v slovenskem časopisju, ugotavljal, da so Čehi očitno in uspešno združili boj za nacionalno osamosvojitvev izpod germanskega pritiska s prizadevanjem po gospodarski

---

¹²Denarne sisteme in finančno posredništvo v srednjeveškem obdobju so poznale vse slovenske dežele. Vanje pa se niso vključevali široki sloji prebivalstva.

¹³WALTRITSCH Marko *Slovensko bančništvo in posojilništvo na Goriškem* Gorica: Kmečka banka v Gorici 1982. str. 47

¹⁴Dr. Josip Vošnjak (1834-1911) je bil slovenski politik, pisatelj in zdravnik. Leta 1873 je bil izvoljen v Dunajski državni zbor. Tedaj je bil na čelu nove slovenske liberalne stranke. Na svoji politični poti se je soočal predvsem z gospodarskimi vprašanji. Bil je brat Mihaela Vošnjaka.

osamosvojitvi. Gospodarsko emancipacijo slovenskega naroda bo torej prinesla industrijska, bančna in trgovinska dejavnost.

Josipov brat ing. Mihael Vošnjak, se je rodil 18. septembra 1837 v Šoštanju. Po zaključeni študijski poti tehnike, ki se je odvijala med Celjem, Gradcem in Dunajem, se je kot inženir zaposlil pri upravi Južne železnice. Svojo poklicno obdobje je zaključil zelo zgodaj, in sicer leta 1879, ko se je pri dvainštiridesetih letih že upokojil. Naselil se je v Celju in se takoj vključil v narodno gibanje ter se pričel udejstvovati na političnem področju. Omeniti gre, da so Nemci imeli takrat absolutno prevlado v mestni občinski upravi. Kot izhodišče za svoje delovanje si je izbral delo na gospodarsko-zadružnem področju in posebno v hranilništvu. Veliko je sodeloval s bratom dr. Josipom (Jožetom) Vošnjakom, ki je bil takrat aktiven politik in poslanec. Leta 1885 je bil Mihael Vošnjak izvoljen za poslanca na Dunaj.

Leta 1881 je Mihael Vošnjak zbral in vložil zadostno število kapitalnih deležev in kljub nasprotovanju občinskega sveta, po predvideni zakonodaji ustanovil posojilniško zadrugo v Celju. Pri snovanju organizacijske strukture za celjsko posojilnico se je Vošnjak naslonil na že uveljavljena načela v zadružništvu (Schulze-Delitsch in Raiffeisen) in jih prilagodil dejanskim potrebam in razmeram. Vošnjak je tako uvedel dve vrsti deležev, in sicer glavne v višini 100 goldinarjev in opravilne, pri čemer je pri slednjih tudi ločil dva tipa: opravilne prve vrste po 10 goldinarjev in opravilne druge vrste po 1 goldinar. S tem sistemom je vzpostavil prvotni namen zadruge, to je ustanoviti finančno krepak zavod. Članitev deležev in njihova različna višina sta bili predvsem zagotovilo, da bo vodstvo posojilnice v trdnih narodnih rokah.¹⁵

Če so bile dotlej ustanovljene posojilnice pozitivno dejanje, jim je bilo vendarle treba dati skupno organizirano obliko. Ker se je število posojilnic na slovenskem ozemlju pričelo v tem obdobju močno širiti, je Vošnjak leta 1883 ustanovil tudi Zvezo slovenskih posojilnic, v katero je bil izvoljen za načelnika. Vošnjak je leta 1883 ob ustanavljanju Zveze povabil na posvet v Celje vse voditelje dotedanjih 14 slovenskih denarnih zavodov na Slovenskem. Vabilu se sicer niso odzvale posojilnice pod vplivom katoliškega političnega tabora. Na posvetu so se pogovarjali o ustanovitvi Zveze slovenskih posojilnic

---

¹⁵LAZAREVIĆ, PRINČIČ: Bančniki v ogledalu časa. Ljubljana 2005 str. 47.

ter o njenih notranjih pravilih in njenem skupnem programu. Tovrstna krovna organizacija je postala prvo posojilniško združenje na slovenskem in tretje v celotnem avstrijskem cesarstvu. Snovalci zveze so bili prepričani, da bi posojilniško združenje lahko združevalo denarna sredstva in s tem podpiralo tako gospodarski kot šolski in kulturni razvoj ter celotno narodno gibanje Slovencev. Pravilnik Zveze je poudarjal nujnost sodelovanja med posojilnicami in pomoč pri ustanavljanju novih posojilnic.

Zveza slovenskih posojilnic je bila organizirana kot društvo in Vošnjak je moral, kot je predvidevala takratna zakonodaja, poslati statut zveze v potrditev notranjemu ministrstvu na Dunaj ter oblastvom v Gradec, Celovec in Trst. Avstrijski vladi prošnja z močno politično-nacionalno noto sprva ni bila po godu, saj so ji prepisovali predvsem narodno-politično delovanje in šele nato gospodarsko. Ker pa so podobne zveze že delovale na Dunaju in na Češkem, je vlada ustanovno prošnjo odobrila leta 1884. To po vsej verjetnosti tudi s zakulisnim posegom pri Taaffejevi vladi Josipa Vošnjaka, ki je bil takrat državni poslanec.¹⁶ Celjska Zveza slovenskih posojilnic je oglaševala predvsem v listih »Slovenski narod« in »Slovenski gospodar«.

Zveza slovenskih posojilnic v Celju se ni preoblikovala v denarno centralo svojih članic s dejavno vlogo na finančnem področju, temveč je le povezovala in predstavljala posamezne posojilnice. Leta 1905 se je Zveza slovenskih posojilnic v Celju preosnovala v Zadružno zvezo in leta 1905 dobila od vlade revizijsko pravico.

Leta 1897 se je Vošnjak preselil iz Celja v Gorico, kjer pa se ni več posvečal javnemu političnemu delovanju. V Gorici si je kupil vilo na Korzu v eni izmed takrat najbolj prestižnih mestnih ulic. Pred izbruhom prve svetovne vojne je na politični ravni kot liberalec podprl jugoslovanske ideje in se ogreval za stališče, po katerem naj bi Srbija postala balkanski Piemont.

Ob Celjski Zvezi je leta 1895 je bila v Ljubljani osnovana nova slovenska zadružna zveza, v kateri se je prepoznaval predvsem katoliški tabor; to je bila Zveza kranjskih posojilnic, ki se je kasneje preimenovala v Zadružno zvezo v Ljubljani.

---

¹⁶WALTRITSCH Marko *Slovensko bančništvo in posojilništvo na Goriškem* Gorica: Kmečka banka v Gorici 1982. str. 60

2.3 Regulativne hranilnice

Hranilnice imajo kot osnovno splošno nalogo zbiranje prostih denarnih sredstev prebivalstva in drugih družbenih ustanov ter s kopičenjem teh sredstev ponujati posojila po nizki obrestni meri. Poleg te osnovne posojilniške funkcije imajo hranilnice s svojim čistim letnim dobičkom tudi pomembno socialno vlogo pri podpiranju kulturnih in dobrodelnih gospodarskih ustanov na teritoriju, na katerem poslujejo.

Regulativne hranilnice so ustanovljale pretežno lokalne oblasti kot na primer občine, okraji in dežele. To predvsem za to, da bi si oblasti zagotovile kreditni vir za uresničevanje svojih nalog. Temu je botrovalo dejstvo, da so hranilnice imele zelo veliko naložb v vrednostnih papirjih oziroma državnih obveznicah.¹⁷ Sistem regulativnih hranilnic pa je na slovenskem ozemlju večkrat trčil z idejo narodnega gibanja, saj so bile mestne hranilnice pod kontrolo mestnih stanov, v katerih so praviloma imeli večino Nemci.

V slovenskem prostoru je bila prva hranilnica Kranjska hranilnica,¹⁸ ki je pričela poslovati leta 1820. To je bila ob ustanovitvi druga tovrstna hranilnica tudi v celotnem avstrijskem prostoru.

Ime regulativna hranilnica izhaja iz zakona »*Hranilniški regulativ- Sparregulativ*« iz leta 1844, ki je opredelil pogoje ustanovitve, notranjo strukturo in način delovanja tovrstnih hranilnic v Avstriji.¹⁹

Kranjska hranilnica je opravljala vse posle, ki jih je dovoljevala hranilniška zakonodaja. To je predvsem sprejemanje vlog in izdajanje posojil. Denarna sredstva so v regulativne hranilnice vlagali tudi Cerkev in druge ustanove. Vloge so v letih stalno naraščale, med obdobjem od 1875 do 1905 pa so se povečale za sedemkrat.²⁰ Obseg poslovanja je bil velik tudi pri posojilni dejavnosti. Hranilnica je dajala vse vrste posojil: hipotečna, komunalna, menična, lombardna in posojila na osnovi tekočega računa. Za nekatera posojila krajevnim podeželskim občinam je Kranjska posojilnica postavila 3% obrestno mero.²¹ Iz svojega vsakoletnega dobička je hranilnica podeljevala številne podpore raznovrstnim društvom in kulturnim, znanstvenim ter šolskim ustanovam.

---

¹⁷LAZAREVIĆ, PRINČIČ, *Zgodovina slovenskega bančništva*, Ljubljana 2000. str 23.

¹⁸Kranjska hranilnica je osem let poslovala pod imenom Ljubljanska hranilnica, nato so jo preimenovali v Ilirsko hranilnico. Leta 1945 pa se je ponovno preimenovala s prvotnim imenom Kranjska hranilnica.

¹⁹Zakon je v bistvu določal pravila poslovanja po vzoru prve dunajske avstrijske hranilnice ErsteOsterreichischesparkasse

²⁰Prav tam, str. 23.

²¹Prav tam, str 24.

Tovrstne regulativne hranilnice so nastale v vseh večjih slovenskih mestih in so svojo gospodarsko vlogo odigravale prav v urbanih središčih. Mestne hranilnice so bile v slovenskem prostoru ustanovljene po naslednjem kronološkem zaporedju: 1820 Kranjska hranilnica Ljubljana, 1862 Mestna hranilnica Ptuj, 1862 Mestna hranilnica Maribor, 1865 Mestna hranilnica Celje. Vloge le- teh so zbrale skorajda dve tretjini denarnih sredstev vloženih pri slovenskih regulativnih hranilnicah.

Shema kronološkega razvoja hranilnic:

Regulativne hranilnice	Leto ustanovitve	Vloge v kronah	Delež v skupnem obsegu
Kranjska hranilnica Ljubljana	1820	50.063.000	26,16%
Mestna hranilnica Ptuj	1862	9.364.000	4,89%
Mestna hranilnica Maribor	1862	27.941.000	14,59%
Mestna hranilnica Celje	1865	10.795.000	5,64%
Okrajna hranilnica Slovenska Bistrica	1868	1.696.000	0,88%
Okrajna hranilnica Slovenjgradec	1869	4.085.000	2,13%
Mestna hranilnica Brežice	1870	1.435.000	0,74%
Okrajna hranilnica Slovenske Konjice	1872	1.364.000	0,71%
Okrajna hranilnica Sveti Lenart	1873	1.397.000	0,72%
Okrajna hranilnica Kozje	1874	664.000	0,34%
Mestna hranilnica Logatec	1875	853.000	0,44%
Mestna hranilnica Ormož	1879	2.197.000	1,24%
Mestna hranilnica Kočevje	1882	6.565.000	3,43%

2.4 Kreditno združništvo

Kreditno združništvo je v slovenskih razmerah nerazvite podeželske mreže bančnih in drugih finančnih instituciji, ki so se razvile predvsem v mestih, predstavljalo pomemben inovacijski dejavnik v gospodarskem udejstvovanju prevladujočega podeželskega dela slovenske populacije. Kreditne zadruge so imele predvsem vlogo finančnega posredništva za potrebe drobno gospodarskega sektorja. Kreditno združništvo se je razvilo po vsem slovenskem prostoru. Ob koncu prve svetovne vojne je bilo med Slovenci približno 1000 zadrug, od tega skoraj polovica kreditnih in to pri malo več kot milijonski populaciji.²²

Avstrijska zakonodaja iz leta 1873 jih je, v sklopu skupne opredelitve združništva, definirala kot osebno družbo nedoločenega števila članov z namenom, da pospešuje pridobivanje kapitala ali gospodarstvo članov s skupnim poslovanjem, tako tudi z nudenjem kreditov iz skupno zbranih sredstev. Prav načelo neposredne udeležbe in vzajemne pomoči ločuje kreditne zadruge od drugih gospodarskih družb. Tovrstna oblika denarnih zavodov je bila sposobna mobilizirati množico majhnih prihrankov in jih s poceni posojili plasirati med kmete in obrtnike. Pri kreditnih zadrugah so bila posojila cenejša zaradi dveh temeljnih gibal poslovanja, samopomoči in vzajemnosti, ki nista prinesli velike razlike med aktivno in pasivno obrestno mero.

Poleg gospodarskih vidikov je med Slovenci združništvo imelo tudi nacionalni pomen, saj so bile že delujoče mestne hranilnice le redko v povsem slovenskih rokah. Med Slovenci je združništvo pomenilo gospodarsko-finančno osamosvojitvev od nemškega kapitala. Zato ni presenetljivo, da je združna pobuda bila najbolj glasna v narodnostno ogroženih deželah, kot so bile Štajerska, Koroška in Goriška.

Kreditno združništvo lahko razdelimo v dve veliki skupini. Na zadruge na podlagi Schulze-Delitschevih načel in na zadruge tipa Raiffeisen. V slovenskem prostoru sta se razvila oba modela zadrug, razlike med modeloma v praksi niso vedno povsem kategorične.

---

²²LAZAREVIĆ, PRINČIČ: Bančniki v ogledalu časa. Ljubljana 2005 str. 26.

Splošne razlike notranje organizacijske zasnove kreditnih zadrug:

Schulze-Dellitschev sistem	Raiffeisenov sistem
-Podpira ga Zveza slovenskih posojilnic v Celju	-Podpira ga Zveza kranjskih posojilnic v Ljubljani
-več vrst deležev	-enotni majhni deleži
-posameznik lahko ima več deležev	-posameznik ima lahko le en delež
-kolikor deležev toliko glasov na občnem zboru zadruge	-en delež en glas na občnem zboru
-v vodstvene organe zadruge se lahko izvoli le glavne deležnike	-vsi zadružniki se lahko potegujejo za vodstvena mesta zadruge
-neomejeno območje delovanja	-omejeno območje delovanja
-delitev dobička med zadružnike	-dobiček se obvezno razporeja v rezervne sklade -omejena zaveza

2.5 Model Schulze-Delitsch

Tipologija zadrug dobiva ime po saškem liberalnem politiku Franzu Hermannu Schulze-Delitschu (1808 Prusija - 1883 Potsdam). Po študiju prava v Leipzigu je bil leta 1849 v rodnem mestu Delitsch potrjen za patrimonialnega sodnika. V obdobju 1848-1849 je bil član pruske Narodne skupščine, v kateri je pripadal levemu centru. Kot liberalec in pristaš nemške napredne stranke je zagovarjal odpravo fevdalizma, smrtne kazni in se boril za uvedbo ustavne monarhije. Leta 1849 je ustanovil združenje čevljarjev in mizarjev. V naslednjem letu pa so prav ti obrtniki na pobudo Schulze-Delitscha ustanovili svoj prvi »Vorschussverein«, torej prvo posojilnico obrtnikov, ki je opravljala bančne funkcije. Tovrstne finančne posojilnice kot tudi konzumne in surovinsko-nabavne so se razvile po vsem nemškem in češkem prostoru ter se združevale v zveze.

Kreditne zadruge ali podeželske denarne zadruge in posojilnice tega tipa so namenjene predvsem srednjemu meščanskemu sloju (obrnikom, trgovcem in drobnim posestnikom). Po tem sistemu se ustvarjajo močne denarne zadruge s čim več lastnega kapitala. Te banke se ukvarjajo z vsemi bančnimi posli razen s špekulativnimi. Posojila pa izdajajo predvsem v poslovne namene in na krajši čas, običajno na osnovi menice.

Organizacija teh zadrug sloni na decentralizaciji, saj mora vsaka zadruga biti dovolj trdna, da lahko deluje sama, brez pomoči neke osrednje denarne ustanove. Deleži, ki lastnikom dajejo aktivno in pasivno glasovalno pravico, so visoki. V tovrstnih zadrugah si vodstvo lahko deli eventualni dobiček, kar pomeni, da zadruga zasleduje tudi dobiček.

Vlaganje v rezervni sklad v teh ustanovah ni obvezno, če izvršni odbor ustanove tega ne določi. Posledica te urejenosti zadruga pa je bila tudi višja obrestna mera kot pri zadrugah tipa Raiffeisen. Take inštitucije so se razvijale predvsem v mestih med trgovci in obrtniki.

2.6 Model Raiffeisen

S to tipologijo zadrug je hotel nemški politik Friderich Wilhem Raiffeisen (1818-1888) med ljudstvom uveljaviti duh enakosti in solidarnosti. Cilji tovrstnega zadružništva so bili predvsem moralni in ne toliko gospodarski. Friederich Wilhelm Raiffeisen se je rodil v Hammu, 30. marca 1818. Županoval je v več krajih in sicer v Weyersbuschu in Westerwaldu. Njegova vizija kreditnega zadružništva je bila namenjena predvsem kmečkemu sloju z omejenimi vsotami denarja. Prvo tako posojilnico je Raiffeisen ustanovil leta 1849 v Flammersfeldu. Leta 1872 je ustanovil še zvezo posojilnic za območje dežele Westfalien in Hessen.

Deleži za pristop v to tipologijo zadruga, ki posluje samo s svojimi člani, so izredno nizki. En delež pomeni en glas, pri tem pa velja omejitev, da en član lahko razpolaga le z enim deležem in ne več. Krog članov je bil omejen na znance in prijatelje. Tako se je višalo medsebojno zaupanje med delničarji. To predvideva, da vsi člani zadruga vedo, kdo potrebuje posojilo in kdo ga ja sposoben vrniti. Tovrstne zadruga razpolagajo z neomejenim jamstvom. Značilnost raiffeisenovega sistema je izrazita centralizacija, zlasti finančnega poslovanja.

»Rajfajznovke« so se na slovenskem uveljavile predvsem v katoliškem taboru, ki ga je na tem zadružniškem področju utemeljeval Janez Evangelist Krek.²³ Med letom 1892 in 1905 so na slovenskem ustanovili nič manj kot 481 rajfajznovk.²⁴ Kreditno zadružništvo je bilo

---

²³ Janez Evangelist Krek (1865-1917), duhovnik in bogoslovec Janez Krek se je ob študiju teologije na Dunaju, kjer je doktoriral leta 1892, seznanil s takojšnjim krščansko-socialnim gibanjem. Ob vrnitvi v Ljubljano, kjer je služboval kot vikar in bogoslovec, je bil leta 1897 prvič izvoljen za državnega poslanca na Dunaju. Leta 1901 je bil izvoljen v kranjski deželni zbor, katerega član je ostal po ponovnih izvolitvah leta 1908 in 1913 vse do smrti. Bil je pobudnik zadružnega in delavskega gibanja, mnogih organizacij in društev, zagovornik širokega ljudskega izobraževanja. Za izhodišče svojega delovanja je uporabljal krščanski socialni nauk in se pri tem naslanjal na papeško encikliko Rerum Novarum iz leta 1891. Krek je od leta 1895 pa vse do svoje smrti leta 1917 vodil Zvezo kranjskih posojilnic-Zadružno zvezo.

Kot pomemben politik tedanje osrednje stranke katoliškega političnega tabora - Slovenske ljudske stranke (SLS) si je prizadeval za socialno pravičnost. Spomladi 1917 je združil srbske, hrvaške in slovenske poslance v dunajskem parlamentu, kjer so na seji 30. maja 1917 v državnem zboru podali znamenito majniško deklaracijo, o lastni jugoslovanski državi v okviru avstro-ogrske monarhije.

²⁴ LAZAREVIĆ, PRINČIČ, *Bančniki v ogledalu časa*, Ljubljana 2005. str.14.

zmožno mobilizirati množico majhnih prihrankov in jih s poceni posojili spraviti med kmete in obrtnike. Pri kreditnih zadrugah so bila posojila cenejša zaradi dveh osnovnih gibal poslovanja, samopomoči in vzajemnosti.

2.7 Bančne delniške družbe

V primerjavi z drugimi oblikami denarnih zavodov se je slovensko bančništvo začelo razvijati razmeroma pozno. Kljub odsotnosti bank pa je bilo slovensko ozemlje prepleteno z mrežo regulativnih hranilnic in kreditnih zadrug. Tovrstne ustanove so s svojim poslovanjem lahko zadovoljevale le potrebe drobnogospodarskega sektorja, s težavo pa so se vključevale v mednarodni trg kapitala. Že v drugi polovici devetnajstega stoletja je prišlo do nekaj poskusov ustanovitve slovenske banke. Namere pa so se razblinile v slabih gospodarskih razmerah in v pomanjkanju kapitala. Tega v slovenskem prostoru ni bilo dovolj, da bi lahko pokrival vsoto predvidene delniške ustanovne glavnice.

Prvi poskus ustanovitve slovenske banke je iz leta 1868, ko je skupina ljubljanskih trgovcev dobila dovoljenje za ustanovitev bančne delniške družbe pod imenom Ljubljanska obrtna banka. Delničarji so ob pričetku poslovanja banke, ki se je omejevalo le na sprejemanje vlog in dodeljevanje posojil vplačali le 30% predvidene glavnice. Počasen razvoj Ljubljanske obrtne banke je prekinila graška Štajerska eskomptna banka, ki je januarja 1872 v Ljubljani odprla svojo podružnico. Avstrijska banka je ponujala konkurenčnejše obrestne mere in krepko preseгла konkurenco. Posledično so delničarji Ljubljanske obrtne banke svojo banko leto 1872 ukinili. Zaradi obdobja gospodarske krize²⁵ avstrijskega gospodarstva v letu 1868 je tudi Štajerska eskomptna banka zašla v težave in leta 1875 zaprla ljubljansko podružnico. Takoj za tem pa so graški bankirji v dogovoru z ljubljanskimi trgovci in poslovneži leta 1876 ustanovili novo bančno delniško družbo Kranjsko eskomptno družbo. Banka je leta 1884 zaradi splošne gospodarske krize šla v stečaj.

Snovanje prve solidnejše slovenske banke v obliki delniške družbe se je zato moralo nasloniti na češko zaledje. Tako so polovico delniške glavnice za ustanovitev Ljubljanske kreditne banke vplačali Čehi oziroma praška Živnostenska banka.²⁶

---

²⁵Na dunajski borzi je 9. maja 1873 prišlo do velikega borznega zloma in splošne gospodarske konjunkturne krize.

²⁶LAZAREVIĆ, PRINČIČ, *Zgodovina slovenskega bančništva*, Ljubljana 2000, str 36

V letu 1900 je bila na pobudo senatorja dr. Ivana Hribarja²⁷ ustanovljena Ljubljanska kreditna banka. To je bila banka čisto zasebnega kapitalističnega značaja, ki ni imela nič skupnega z večino slovenskih posojilniških zavodov na združni osnovi, ki so se v drugi polovici devetnajstega stoletja razpletli po celotnem slovenskem ozemlju. Hribar si je z velikim občutkom za gospodarska vprašanja in gospodarsko okrepitev Slovencev zamislil banko, za katero bi se zavzemali predvsem slovenski politiki in podjetniki. Pomoč za ustanovitev banke je Hribar poiskal pri Čehih, saj je glavna gotovinska sredstva za ustanovitev Ljubljanske kreditne banke dala vodilna češka Živnostenska banka iz Prage in tako postala večinski lastnik Ljubljanske kreditne banke. Češka banka si je pridržala tudi pravico imenovanja vodilnega osebja.²⁸ Banka je izdala tudi prve delnice, ki so bile nominalno vredne 400 kron, izdali pa so jih 1250. Po nekaterih poročilih je imela na začetku Živnostenska banka kar 850 delnic, se pravi kar dve tretjini delnic Ljubljanske kreditne banke.²⁹ Med delničarji so bile tudi kreditne zadruge, predvsem iz Zveze slovenskih posojilnic, na katere se je glasilo 8% delnic.

Vodstvo Ljubljanske kreditne banke je takoj po ustanovitvi posvetilo vso pozornost sistematskemu ustanavljanju podružnic. Že leta 1901 je bila ustanovljena podružnica v Splitu, leta 1904 v Celovcu, leta 1908 v Trstu, leta 1909 v Sarajevu in leta 1910 v Gorici ter dve leti kasneje tudi v Celju.

Ljubljanska kreditna banka je poslovala zelo široko. Sprejemala je vloge na hranilne, tekoče in žiro račune, eskontiranje in reeskontiranje menic, dodeljevanje

---

²⁷Ivan Hribar (1851 Trzin -1941 Ljubljana) Leta 1867 je končal nižjo gimnazijo v Ljubljani, kjer je tudi spoznal Ivana Tavčarja. Leta 1870 je odšel v tujino in pričel službovati kot uradnik pri češki zavarovalniški in bančni družbi Slavija, kjer se je poklicno zelo izkazal in kmalu prevzel tudi vodstvene funkcije. Hribar, kljub temu da ni opravil formalne univerzitetne izobrazbe, je bil strokovnjak na gospodarsko-podjetniškem področju in tudi kulturno zelo razgledana osebnost. Kasneje, leta 1876, je prevzel vodstvo ljubljanske podružnice zavarovalnice Slavija in se ponovno preselil v Ljubljano. V politiki je bil pristaš liberalne vseslovsanske struje, zagovarjal je tudi združitev vseh slovenskih pokrajin v eno entiteto. Leta 1882 je bil Hribar izvoljen v ljubljanski občinski svet. V obdobju 1896-1910 je bil Hribar župan Ljubljane. Med svojim županovanjem se je popotresna Ljubljana 1895 močno modernizirala, veliko politične moči je Hribar vlagal v tehnološko, kulturno in šolsko modernizacijo mesta, v izgradnjo vodovoda in elektrarne. Bil je tudi kranjski deželni poslanec in državni poslanec na Dunaju. Vodil je Slovensko Narodno napredno stranko. Ob italijanski okupaciji Ljubljane aprila leta 1941 se je globoko razočaran nad zlomom jugoslovanske države odločil za samomor in se ovit v slovensko zastavo utopil v Ljubljani.

²⁸Leta 1903 je praška Živnostenska banka imenovala za podravnatelja Ljubljanske kreditne banke češkega bančnika Alojzija Tykača. Le-ta je na mestu drugega moža največje slovenske banke stal kar dvajset let.

²⁹ LAZAREVIČ, PRINČIČ, *Zgodovina slovenskega bančništva*, Ljubljana 2000, str 37.

vsakovrstnih posojil, aktivno udeleževanje pri različnih pridobitniških podjetjih. Opravljala je tudi razne bančne storitve, kot sta nakup in prodaja vrednostnih papirjev. Opravljala je tudi hipotekarna dolgoročna kreditiranja.

3 SLOVENSKE KREDITNE ZADRUGE V GORICI

3.1 Goriška ljudska posojilnica

Goriška ljudska posojilnica je bila prva slovenska denarna posojilnica, ki je pričela poslovati v mestu. Poslovanje Goriške ljudske posojilnice se je pričelo 1. junija 1883.

Pobudo za ustanovitev denarnega zavoda v obliki posojilnice je prevzelo Slovensko narodno-politično društvo Sloga,³⁰ katerega namen delovanja je bil : *»/.../ varovati in braniti vse pravice Slovencev na Goriškem, pospeševati njim na korist vse, kar sega v njihovo narodno, družbinsko (socialno), gospodarstveno in politiško življenje in delati za napredek in pravo svobodo. Društvo pa se ne vtika v strogo verske zadeve in ne bode nič učinilo, kar bi znalo žaliti slovenskemu narodu priljubljeno vero njene zavode in duhovenski stan/.../.*³¹ Organizacija Sloga se je o ustanovitvi slovenske posojilnice v mestu začela zavzemati že leta 1882.

Med velikimi pobudniki za ustanovitev prve slovenske posojilnice v Gorici je bil Franc Povše,³² ki je bil takrat ravnatelj slovenskega oddelka Deželne kmetijske šole v Gorici. Kasneje je bil izvoljen tudi za poslanca v deželni zbor Goriško-Gradiščanske. V

---

³⁰Goriška je bila prva slovenska dežela, v kateri je bil na politični ravni dosežen sporazum med liberalci oziroma naprednjaki in konservativci, med mladoslovenci in staroslvenci. Trenja obeh političnih taborov so bila v nekaterih obdobjih zelo ostra in so se dejansko udeleževali predvsem v časopisju, med liberalno Sočo in konservativnim katoliškim listom Glas. Sicer pa se niti liberalci in niti katoliški klerikalci niso razcepili zaradi razlik v slovenskem političnem programu, pač pa zaradi nazorskih razlik, zaradi liberalno-klerikalnih navskrižij; svoj vpliv so imela tudi osebna nesoglasja in zamere. Časopisa sta bili glasili dveh slovenskih društev: mladoslovensko liberalno društva Soča (1869-1876) in konservativno katoliško politično društvo Gorica (1873-1876). Sporazum med obema taboroma je bil podpisan 6. decembra 1875 v Gorici, nastalo je novo skupno društvo Sloga, katerega glasilo je postal list Soča. Dne, 11. maja 1876 je imela Sloga svoj prvi občni zbor. Njen prvi predsednik je postal Viktor Dolenc (v kasnejšem obdobju je bil predsednik Sloge tudi dr. Anton Gregorčič), med njegovimi odborniki v društvu pa so bili tako predstavniki konservativcev kot naprednjakov. Prva naloga političnega društva Sloga je bila izvolitev slovenskih predstavnikov v deželni zbor ob koncu oktobra 1876. Z ustanovitvijo Sloge se pričinja na Goriškem slogaško obdobje, ki traja vse do političnega razkola 1899. Sloga je prenehala delovati leta 1907.

³¹MARUŠIČ Branko: *Pregled politične zgodovine Slovencev na Goriškem*. Nova Gorica: Goriški muzej 2005. str. 274.

³²Fran Povše (1845 Poljane pri Litiji-1916 Ljubljana) je študiral kmetijstvo na akademiji v Magyar-Ováru na Ogrskem ter bil 1869 imenovan za strokovnega učitelja na novoustanovljeni deželni kmetijski šoli v Gorici, katere ravnatelj je postal 1871. Tu je poleg svoje šolske službe navajal slovensko kmečko prebivalstvo v poljudnih predavanjih na umno kmetovanje in vinorejo. Od leta 1882 je urejal *Gospodarski List*, glasilo Kmetijskega društva v Gorici. Pisal je številne strokovne članke, v katerih je bralcem priporočal sodobne metode kmetijskega gospodarstva. Zanimal se je tudi za rejo sviloprejk. V Gorici je ustanovil Trgovsko-sadarsko društvo, ki je goriško sadje in grozdje brez posredovalnega dobička prodajalo na Dunaj in v druga avstrijska mesta. Leta 1876 je postal predsednik društva Sloga. Leta 1877 pa je bil izvoljen v goriški deželni zbor. Leta 1866 se je iz Gorice preselil v Ljubljano. V kranjski prestolnici je bil istega leta v taboru katoliške narodne stranke izvoljen v občinski svet. Leta 1896 pa je postal še deželni odbornik na Kranjskem.

glasilu »Gospodarski list«³³ in tedniku »Soča«³⁴ je Povše že leta 1882 objavil številne vzpodbudne članke, v katerih je poudarjal pomembnost zadružnih posojilnic za razvoj slovenskega kmetijstva. Zgledoval se je predvsem po modelu prve slovenske posojilnice, ki je bila leta 1872 ustanovljena v Št. Jakobu v Rožni dolini na Koroškem. Povše si je na političnem področju zavzemal, da politično društvo Sloga prevzame v svoje roke organizacijo in naj organizacija pripravi vse, kar je potrebno za ustanovitev posojilnice: eno za goriški, eno za tolminski in eno za sežanski okraj.

Časopis Soča o občnem zboru Sloge, ki je potekal dne 11. januarja 1883 v prostorih slovenske čitalnice v Gorici in na katerem so govorili o ustanovitvi posojilnice, piše: »Druga točka dnevnega reda je bila ljudska posojilnica za Goriško. O tem predmetu je govoril temeljito in prepričavno vodja deželne kmetijske šole g. Franc Povše. Razložil je, da tudi premožen posestnik, ki ima polne hrame, pride včasih v kratko stisko in mora prodati lepo blago pod ceno, ker prav takrat potrebuje denar, ki si ga ne more z lahkoto izposoditi. Takim in enakim potrebam, ki so bile v Gospodarskem listu že večkrat popisane, bi se dalo pomagati z ljudsko posojilnico na osebni kredit. Občni zbor priznava nujno potrebo in korist ljudskih posojilnic in izvoli osnovalni odbor z nalogo, da ustanovi Goriško ljudsko posojilnico/.../V omenjeni osnovalni odbor so bili enoglasno izvoljeni sledeči gospodje: dr. Nikolaj Tonkli, odvetnik v Gorici (ravnatelj),³⁵ zdravnik in posestnik Aleksij Rojic (namestnik ravnatelja), nadškofijski tajnik v Gorici Matija Kravanja (denarničar), profesor bogoslovja v Gorici Anton Gregorčič (knjigovodja), profesor Ivan Berbuč (tajnik)/.../«³⁶

Oсноvalni odbor Goriške ljudske posojilnice je 1. marca 1883 vložil prošnjo za legalizacijo posojilnice trgovinski sodnji v Gorici in to po zgledu prošenj slovenskih kranjskih posojilnic. Ustanavljanje prve slovenske ljudske posojilnice v mestu je kmalu naletelo na upor italijanskih krogov in nekaterih oderuhov židovskega porekla, ki so

---

³³List je bil glasilo Kmetijskega društva v Gorici, pričel je izhajati že leta 1869. V njem je slovenski kmet dobival številna strokovna navodila glede kmetovanja.

³⁴Časnik Soča je pričel izhajati leta 1871 kot liberalno glasilo. Od leta 1876 je bil glasilo društva Sloga. Sredi leta 1889 je uredništvo časopisa prevzel Andrej Gabršček v povezavi z dr. Antonom Gregočičem. Bolj liberalno usmeritev lista sta v letih 1889-1892 preprečevala dr. Anton Mahnič in dr. Josip Tonkli. Ob koncu 1892 je uredništvo Soče ponovno prevzel Gabršček in ga vodil do leta 1915.

³⁵Mesto ravnatelja Goriške ljudske posojilnice je, po Nikolaju Tonklju, leta 1885 prevzel za kratek čas profesor in pisatelj Fran Erjavec. Leta 1897 pa dr. Henrik Tuma.

³⁶GABRŠČEK, Andrej: *Goriški Slovenci. Narodne, kulturne politične in gospodarske črtice 1840-1923*, Ljubljana: 1966. str. 165.

vse bolj izgubljali svoj monopol. V Gorici je tedaj delovala Goriška hranilnica, ki je tedaj bila edino bančno podjetje v mestu. Goriško sodišče je prošnjo zavrnilo in jo vrnilo snovalnemu odboru z zahtevo, da se zamenjajo nekateri strokovni izrazi ter, da se slovensko prošnjo prevede v italijanščino ali nemščino.³⁷ Tako je Goriška ljudska posojilnica uradno postala Görzer Volksdarlehensgenossenschaft kljub temu, da je poslovala v slovenskem jeziku. Tudi klienti posojilnice so bili skoraj v celoti Slovenci.³⁸

Goriška ljudska posojilnica je delovala kot ljudska posojilnica na osebni kredit. Pristop članov v posojilnico je bil po pravilih zadružne ureditve odprt. Slovenci so v posojilnico pristopili kot člani in vplačali v skupno blagajno deleže po 10 ali 100 goldinarjev. Obrestna mera posojilnice pri izposojevanju denarja je bila določena na 6%. Posojilnica je od vloženih hranilnih vlog plačevala 4%. Treba je povedati, da so se Slovenci zelo hitro oklenili svojega bančnega zavoda, ker so v njem dobivali posojila pod ugodnejšimi pogoji in z nižjimi obrestmi kot v tedanji Goriški hranilnici ali pri oderuhih. Prvi člani, ki so s svojimi deleži vstopili v Goriško ljudsko posojilnico so bili: Josip in Nikolaj Tonkli odvetnika v Gorici, Franjo Ferfila, knjigovodja plinarne v Gorici, Filip Kramar župnik v Dornberku, Aleksij Rojc zdravnik v Gorici, Anton Gregorčič³⁹ profesor bogoslovja v Gorici, profesor Ivan Berbuč, mlinar Štefan Makuc iz števerjanske občine. Ker je posojilnica dajala denar na posodo le svojim članom, se je članstvo po ustanovitvi iz leta v leto večalo. Člani so prihajali iz vseh goriških okrajev. Ob koncu leta 1884 jih je bilo 64. Ob koncu leta 1890 pa je bilo članov 713. Med člani in vlagatelji so bila tudi nekatera slovenska društva in sicer Slovenska narodna čitalnica v Gorici, Katoliško bralno društvo v Števerjanu in Slovensko bralno in podporno društvo v Gorici.⁴⁰

---

³⁷V tistih letih so na goriškem sodišču poslovali edinole v teh dveh jezikih. Enakopravnost za slovenščino v vsem poslovanju goriškega sodišča je dosegel Tuma.

³⁸ WALTRITSCH Marko *Slovensko bančništvo in posojilništvo na Goriškem* Gorica: Kmečka banka v Gorici 1982., str. 54.

³⁹Anton Gregorčič (1852 Vrsno – 1925 Gorica) je študiral bogoslovje v Gorici in nato doktoriral na Dunaju leta 1879. Nato je služboval kot duhovni pomočnik pri župni cerkvi na Travniku v Gorici. Kot profesor dogmatike in filozofije je predaval v goriški bogoslovnici. Stopil je tudi v politično življenje in leta 1883 vstopil v politično društvo Slogo kot tajnik, nato je kmalu prevzel uredništvo Sloginega glasila Soča. Časopis je vodil do leta 1889. Po odstopu Franca Povšeta je bil izvoljen v goriški deželni zbor in kasneje še v državni zbor. Gregorčič je veliko uspeha dosegel na narodnogospodarskem in šolskem področju. Leta 1882 je bil soustanovitelj Slovenskega bralnega in podpornega društva v Gorici. Inicijativno je sodeloval pri ustanovitvi prvega slovenskega otroškega vrtca v Gorici leta 1883, ter pri ustanovitvi prvih treh razredov slovenske zasebne dekliške šole v Gorici. Ustanovil in predsedoval je tudi društvu Šolski dom, ki je leta 1898 prevzelo vse Slogine šolske zavode.

⁴⁰ Prav tam, str. 55

Posojilnica je ob koncu leta 1884 imela 7.692 kron hranilnih vlog, posojil je dala za 15.710 kron, prometa je bilo 44.051 kron in 34 krajcarjev, čistega dobička pa 230 kron in 40 krajcarjev. Ob koncu leta 1890 pa je bilo v tem bančnem zavodu za 117.981 kron hranilnih vlog, posojil so dali že 163.000 kron, prometa so imeli za 207.207 kron in 20 krajcarjev, čistega dobička pa 3.726 kron in 64 krajcarjev.⁴¹

Hranilnica, ki je bila včlanjena v Zvezo slovenskih posojilnic v Celju, je ob ustanovitvi v Gorici imela svoj skromni poslovni sedež v ulici Ascoli, v prostorih pisarne odvetnika Nikolaja Tonklja. Leta 1896 pa je posojilnica svoje poslovne prostore preselila v ulico Veturini št.7 (danes ulica Favetti). Leta 1899 se je Goriška ljudska posojilnica preselila v prestižno Gosposko ulico (danes ulica Carducci), kjer je odkupila palačo, ki jo je preuredil arhitekt Max Fabiani.

Leta 1895 je v upravni odbor Goriške ljudske posojilnice, na povabilo profesroja Franca Kosa vstopil takratni sodnik in deželni poslanec dr. Henrik Tuma,⁴² ki je leta 1897 bil izvoljen za ravnatelja. Načelstvo Goriške ljudske posojilnice je prejel iz rok dr. Nikolaja Tonklja. *»Leta 1895 spomladi povabil me je dr. Franc Kos, ki je bil dejanski voditelj Goriške ljudske posojilnice naj vstopim v odbor. Bil sem takrat sodnik v Gorici ter sem povabilo sprejel s pravim veseljem, ker me je gospodarsko delo poleg svoje stroke od nekdaj veselilo in bi imel priliko praktično preučiti denarno gospodarstvo v deželi. Goriška ljudska posojilnica je najstarejša slovenska zadruga na Goriškem, ustanavljala se je od leta 1881 do 1883.«*⁴³

Tuma v svoji zapuščini o delovanju bank v mestu Gorica v letu 1895 piše: *»Na slovenskem Goriškem leta 1895 je bilo komaj mogoče govoriti o denarnem gospodarstvu. V mestu*

---

⁴¹ Prav tam, str.56

⁴²Henrik Tuma (1858 Ljubljana- 1935 Ljubljana) je po opravljeni gimnaziji službo učitelja opravljal v Postojni kjer je bil leta 1879 odpuščen zaradi republikanskih izjav. Nato je vedno v Postojni delal kot zasebni družinski učitelj. Leta 1881 je pričel študirati pravo na Dunaju, hkrati se je učil italijanščine, francoščine in angleščine. Enoletno sodno prakso je opravil v Trstu. Po sodniškem izpitu je bil premeščen v Tolmin, leta 1894 pa v Gorico, kjer se je poročil. Tu je pri odvetniku A. Franku pričel odvetniško pripravništvo. Leta 1895 je bil Tuma izvoljen za deželnega odbornika. Leta 1900 je z A. Gabrščkom ustanovil liberalno Narodno napredno stranko. Nekaj let kasneje pa se je v celoti umaknil iz izvršilnega odbora stranke in vodstva gospodarskih ustanov. Dne 9. marca 1908 je Tuma vstopil v Jugoslovansko socialdemokratsko stranko (JSDS) in dokončno pretrgal z liberalnimi krogi. Tuma se je med vsem zavzemal tudi za ustanovitev dvojezične slovenske in italijanske univerze v Trstu. Udejstvoval se je tudi z alpinizmom in slovenskim imenoslovjem Julijskih Alp. Leta 1924 mu je italijanska vlada zavrnila opcijo za italijansko državljanstvo. Tuma se je nato z družino preselil v Ljubljano, kjer se je udejstvoval kot advokat do smrti.

⁴³MARUŠIČ Branko, *Goriški spomini. Sodobniki o Gorici in Goriški v letih 1830-1918* Gorica: Goriška Mohorjeva družba 2002. str 327

*samem bilo je par židovskih menjalnic, ki so posojale na menice in lombard (posojilo na zastavljeno blago) ter hranilnica Monte di Pietà.*⁴⁴

Dr. Tuma je pri svojem delu v Goriški ljudski posojilnici med prvimi uvidel, da je goriškim Slovincem potreben še en bančni zavod. Finančno gospodarstvo goriških Slovencev, ki ga je v tem obdobju vodil Tuma, se je zavzemalo za ustanovitev novega denarnega zavoda: *»/.../Poleg Goriške ljudske posojilnice bi bilo treba še drugi denarni zavod, ki bi skrbel za mobilnost kapitala v deželi in bi spopolnjeval organizacijo tako, da bi Goriška ljudska posojilnica počasi postala naš hipotekarni zavod, tj. bi posojala le na prvo ali docela sigurno mesto na nepremičnine, poleg nje pa bi drug zavod skrbel za kredite trgovcem in podjetnikom/.../«.*⁴⁵

Tuma si je torej prizadeval, da bi v deželi nastala še ena slovenska banka in da bi se Goriška ljudska posojilnica spremenila v hipotekarni denarni zavod, ki bi nudil dolgoročna posojila zavarovana s hipotekami.

Politični razkol leta 1899 se je znesel tudi nad vodstvom Goriške ljudske posojilnice. Prvič se je zatreslo na občnem zboru leta 1899 pri izvolitvi ravnatelja posojilnice. Na občnem zboru je bila domenjena skupna kandidatna lista, po kateri naj bi dr. Henrik Tuma še naprej vodil posojilnico. Prof. Ivan Berbuč eden izmed voditeljev katoliškega tabora pa je v zadnjem trenutku zavrnil Tumovo kandidaturo. Njegov predlog ni prodr, saj je na volilni skupščini od vseh članov Tuma prejel 80 glasov, njegov nasprotnik, duhovnik dr. Andrej Pavlica, eden najbolj vnetih katoliških propagandistov, pa le 40 glasov.

Drugič se je zatreslo na občnem zboru posojilnice, 29. aprila 1900, ko se je med liberalci in katoličani odvijalo pravo javno tekmovanje, kdo bo vpisal v banko več novih članov. Dr. Anton Gregorčič in dr. Andrej Pavlica sta poslala zaupnim županom in župnikom pismo, v katerem sta jih vabila, da bi vsakdo med njimi nakupil najmanj deset deležev Goriške ljudske posojilnice.

Katoliški politični tabor na občnem zboru ni dobil večine. Na skupščini je bilo napeto, prišlo je do obtožb, prerekanja in kontestiranja.⁴⁶ Za izvolitev novega odbora so bil posledično s političnim razkolom predlagani dve nasprotni si listi, klerikalna in liberalna. Liberalna je dobila 1721 glasov, klerikalna pa samo 1120 glasov. V novo ravnateljstvo

---

⁴⁴MARUŠIČ Branko, *Goriški spomini. Sodobniki o Gorici in Goriški v letih 1830-1918* Gorica: Goriška Mohorjeva družba 2002. str 328.

⁴⁵TUMA Henrik, *Iz mojega življenja : spomini, misli izpovedi* Ljubljana :Založba Tuma 2002. str. 55

⁴⁶Prav tam, str.56.

Goriške ljudske posojilnice so bili izvoljeni ljudje iz liberalne liste: dr. Henrik Tuma, dr. Ferdinand Seidel, Andrej Kopač, Anton Pečenko, dr. Rudolf Guntar. V nadzorni odbor so bili izvoljeni: Ivan Deklava, Fran Blažon, Andrej Gabršček, Maks Ličen, in Josip Pavletič.

3.2 Trgovsko obrtna zadruga

Predhodnik bančnega podjetja z nazivom Trgovsko-obrtna zadruga je bilo Trgovsko-obrtno pospeševalno društvo, ki je bilo ustanovljeno leta 1897. Okoli te društvene organizacije so se začeli zbirati predvsem slovenski trgovci in obrtniki. *»Trgovsko-obrtna zadruga torej bi morala gospodarsko oporo iskati v srednjem in malem trgovcu in obrtniku, torej skuplata lastni denar po malih obrokih učiti, štediti trgovca in obrtnika, ob enem jim pa dati zavest skupnosti in zavest, da se velika organizacija da ustanoviti iz združenih majhnih sredstev«.*⁴⁷

Trgovsko obrtna zadruga je nastala med težkimi narodnostnimi trenji, ki so ravno leta 1897 zaznamovali Gorico. V tem letu so se namreč tudi na trgovinskem in gospodarskem sektorju v Gorici razbohotila trenja med Italijani in Slovenci in to zaradi političnega protislovenskega terorizma italijanske liberalne stranke. Politični odgovor Slovencev se je zrcalil v geslu *»Svoji k svojim!«* oziroma v bojkotu italijanskih trgovcev, obrtnikov in denarnih zavodov. Posledica vsega tega v trgovini je bila ta, da so italijanski trgovci na svojih vratih skoraj praznih trgovin žalostno gledali, kako slovenski kupci, zlasti z velikega podeželja, polnijo le slovenske blagajne.

Tumova zamisel o reorganizaciji slovenske bančne mreže v Gorici je bila naslednja: *»/.../Poleg Goriške ljudske posojilnice bi bilo treba še drugi denarni zavod, ki bi skrbel za mobilnost kapitala v deželi in bi spodbujeval organizacijo tako, da bi Goriška ljudska posojilnica počasi postala naš hipotekarni zavod. Posojala bi le na prvo ali docela sigurno mesto na nepremičnine, poleg nje pa bi drug zavod skrbel za kredit trgovcem in podjetnikom in eventualno služil pri organizaciji gospodarskih moči v zvezi s politično organizacijo trgovstva, obrtništva in kmetijstva/.../«.*⁴⁸

---

⁴⁷TUMA Henrik, *Iz mojega življenja : spomini, misli izpovedi* Ljubljana : Založba Tuma 2002.

⁴⁸MARUŠIČ Branko, *Goriški spomini. Sodobniki o Gorici in Goriški v letih 1830-1918* Gorica: Goriška Mohorjeva družba 2002. str 331.

Trgovska obrtna zadruga je bila registrirana na goriškem sodišču 31. julija 1897, javno pa je pričela poslovati 1. decembra 1897. Banka je bila včlanjena tudi v Zvezo slovenskih posojilnic v Celju. Ustanovni obči zbor nove banke Trgovsko-obrtne zadruge je bil 23. maja 1897 v Čitalnici. V ožjem načelstvu izvršnega odbora Trgovsko-obrtne zadruge so bili: dr. Henrik Tuma, deželni poslanec in odbornik (načelnik), odvetnik dr. Alojzij Franko (prvi namestnik), veletrgovec Ivan Dekleva (drugi namestnik), profesor Franjo Žnidaršič, prvi zapisovalec, časnikar in lastnik Goriške tiskarne Andrej Gabršček (drugi zapisovalec). Poleg teh so bili v načelstvu še profesor in deželni poslanec Ivan Berbuč, trgovec Peter Drašček, lastnik strojarne v Rupih Andrej Jakil, krčmar in klobučar Anton Fon, zdravnik Fran Pavsich, lastnik hotela Ivan Doljak, krčmar Ivan Reja.

O ustanovnem zboru zadruge dr. Tuma piše: *»Udeležba je bila ogromna, oglasili so se iz vseh delov dežele razumniki, posestniki, trgovci in obrtniki. Ta ustanovni zbor je bil eden največjih dogodkov v mojem javnem življenju. Sprejeti so bili vsi moji predlogi, tako, da je bilo vse centralizirano v moji osebi, po drugi strani mi je bilo zagotovljeno sodelovanje vseh stanov in kar je bilo posebno važno, sodelovanje duhovništva in učiteljstva. Zavládalo je prav idealno gibanje za gospodarsko samopomoč in samoupravo.«*⁴⁹

Med poletjem se je organizacija Trgovsko obrtne zadruge izpopolnila. Na prvi razširjeni seji načelstva oktobra 1897 je zadruga štela 21 članov. Število članov je zadruzi zagotavljalo priliv 6.300 kron v bančno blagajno. Na isti seji je izvršni odbor zadruge enodušno potrdil dr. Tuma za načelnika tega bančnega zavoda. Tuma se je moral tako odpovedati sodni službi, saj je sodna oblast zahtevala od svojih podrejenih, da se morajo opredeliti za sodno ali politično kariero.

Trgovsko obrtna zadruga je delovala po vzoru banke Selbsthilfe iz Gradca. Ta sistem je dovoljeval plačilo deležev v znesku 300 kron, plačljivih v obrokih v obdobju 5 let.

Pravila za vstop v zadrugo, ki so bila objavljena v Soči so narekovala: *»Vsak deležnik pristopi za pet let. Vsi deležniki, ki so pristopili v teku enega leta, tvorijo eno*

---

⁴⁹Prav tam, str 331.

družbo, en odsek. Vsak odsek upravlja se za-se, deli izgubo in dobiček za-se. Delež znaša 130 gld., ki se vplača ali naenkrat, ali v tridesetih obrokih po 50 krajcarjev.»⁵⁰

Nova slovenska banka se je zelo hitro razvijala. Deset mesecev po začetku delovanja je imela že 904 članov s 1.659 deleži v znesku 497.700 kron. Po petih letih delovanja pa je imela 2.091 članov s 3.144 deleži. Hranilnih vlog je konec leta 1902 imela za 912.745 kron, lastna podpisana glavnica pa je znašala 943.200 kron.

Leta 1902 je zaradi uspešnega poslovanja imela Trgovsko-obrtna zadruga 2081 članov s 3.144 deleži. Stanje hranilnih vlog je znašalo 912.745,25 kron, lastna podpisana glavnica pa 943.200 kron. Na osnovi uspešnega poslovanja je vodstvo zadruga pričelo razmišljati o izgradnji stavbe, ki bi služila tako za poslovanje zadruga kot tudi za širše trgovske in kulturne potrebe Slovencev v Gorici.

Prvo pisarno je Trgovska-obrtna zadruga dobila v prostorih Kutinove hiše v Semeniški ulici št.1., skoraj nasproti škofijskega dvorca in goriškega Monta. Kmalu je vodstvo Trgovsko-obrtne zadruga pričelo razmišljati o nakupu zemljišča v samem mestnem središču, na katerem bi lahko zadruga zgradila svojo poslovalno stavbo.

»/.../Tekom leta 1902 kupila je Trgovsko-obrtna zadruga najlepše stavbišče v Gorici, kjer stoji danes Trgovski dom. Po moji zasnovi in po mojem mnenju naj bi bil Trgovski dom postavljen na najvidnejšem prostoru mesta Gorice kakor nepremagljiva gospodarska trdnjava, kakor znamenje bodočnosti samostojnega gospodarskega življenja/.../«,⁵¹ piše v svojih spominih Henrik Tuma.

Leta 1902 je zemljišče na vogalu Verdijevega korza in ljudskega vrta (kjer stoji danes Trgovski dom) zasebno odkupil odbornik Trgovsko-obrtne zadruga trgovec Anton Ivanov Pečenko in to leta 1902. Leto dni kasneje je lastništvo parcele po prodajnem postopku prešlo v last Trgovsko-obrtne zadruga. Trgovsko-obrtna zadruga je med tem izvolila delovni pripravljalni odbor, ki je sledil gradnji Trgovskega doma. V delovni pripravljalni odbor so bili izvoljeni: dr. Henrik Tuma, dr. Rudolf Gruntar, Franc Kočjančič, Rudolf Konjedic, prof. Ferdinand Seidel in Andrej Gaberšček. Slednji je na Dunaju poiskal arhitekta Maxa Fabiania, ki je izdelal gradbeni načrt stavbe.

---

⁵⁰WALTRITSCH Marko *Slovensko bančništvo in posojilništvo na Goriškem* Gorica: Kmečka banka v Gorici 1982. str. 65.

⁵¹MARUŠIČ Branko, *Goriški spomini. Sodobniki o Gorici in Goriški v letih 1830-1918* Gorica: Goriška Mohorjeva družba 2002. str 338.

Trgovsko-obrtna zadruga je imela svojo pisarno čez ves vogal prvega nadstropja. V pritličju so uredili prostore za trgovine. Tu so imeli svoje prostore tudi knjižnica in čitalnica Narodne prosvete, pevsko in glasbeno društvo, Goriški Sokol itd. Stavba je vključevala tudi veliko dvorano, v kateri so prirejali koncerte in dramske nastope.

Leta 1903 se je Trgovsko-obrtna zadruga vzporedno s projektom Trgovski dom spustila še v eno investicijo. Zadruga je od Privatne cesarske kraljeve družbe Južne železnice kupila stavbo takoimenovanega Hotela Südbahn na Telovadnem trgu v Gorici (danes Piazza Cesare Battisti). Trgovsko-obrtna zadruga je leta 1903 dunajski družbi plačala 250.000 kron. Ob odkupu prestižnega Hotela katerega gostje so bile takratne bogate plemiške družine in vladarske osebnosti z Dunaja, je Trgovsko-obrtna zadruga ustanovila Hotelski konzorcij, ki je upravljal s hotelom Südbahn in Hotelom Pri zlatem jelenu v Gorici.

Leta 1907 pa se je gospodarski položaj bistveno spremenil. Hotelski konzorcij je pričel kmalu slabo poslovati pri upravljanju prestižnega hotela. Konzorcij je pričel ustvarjati izgubo. Ob tem pa je bančno zadrugo bremenilo še slabo poslovanje solkanske Mizarske zadruge. Tej je Trgovsko-obrtna zadruga nudila precej kredita. Leta 1910 je Trgovsko-obrtna zadruga bankrotirala in njen ravnatelj Andrej Gabršček je moral odstopiti na zahtevo Ljubljanske kreditne banke, ki je skušala zadrugo sanirati. Po Gabrščkovem odstopu je vodstvo Trgovsko-obrtne zadruge prevzel odvetnik dr. Dragotin Treo, ki pa stvari ni mogel več speljati na pravi tir. Samo Hotelski konzorcij je imel takrat 300.000 kron ugotovljenega deficita. Sredi leta 1912 je po sklepu, ki je bil registriran na goriškem sodišču, šla Trgovsko-obrtna zadruga v likvidacijo in ni več obratovala. Likvidacijski odbor so sestavljali profesor Fran Znideršič, Ivan Kačič, dr. Janko Kersnik, Anton Klun, Jan Ruml, Ivan Kravos in Mihael Vošnjak.

Člani likvidacijskega odbor so že leta 1918 tudi zaradi posledic vojne dognali, da pomoči tudi iz osrednjega slovenskega prostora ne bo od nikoder. Odbor je tako sprejel sklep, da smejo upravitelji prodati vse nepremičnine v lasti Trgovsko-obrtne zadruge, to je predvsem Trgovski dom in Park Hotel ali Südbahn Hotel. Pred vojno si je likvidacijski odbor neuspešno prizadeval, da bi hotelsko stavbo prodal deželni upravi. Likvidacijski postopek se je vlekel vse do leta 1915. Vojna je hotelsko palačo močno poškodovala, vanjo pa se je začasno vselila vojska.

Likvidacijski odbor je 11. avgusta 1927 dosegel sporazum in hotelsko stavbo prodal italijanski državni upravi oziroma finančni intendenci.

Drugače pa se je odvijala zgodba Trgovskega doma. Likvidacijski odbor Trgovsko-obrtne zadruge palače ni prodal, saj so se po vojni vanj ponovno vselila slovenska kulturna društva. V dvorani Trgovskega doma so se po vojni odvijala predavanja, zborovanja in družabne prireditve.

Četrtega novembra 1926, na obletnico italijanske zmage v prvi svetovni vojni, so fašisti vdrli v Trgovski dom in razdejali tako dvorano kot sedež slovenskih organizacij. Fašistična oblast je nato od likvidacijskega odbora prisilno vzela v najem prostore stavbe. Vanje ni vselila Patronato scolastico (šolski patronat), ki je plačeval najemnino, temveč so v stavbi ostale fašistične enote. V naslednjih letih so fašisti celotno stavbo Trgovskega doma preimenovali v »Casa Littoria«. Leta 1927 je stavbo zasegla novoustanovljena italijanska pokrajinska uprava z odobritvijo goriškega prefekta. Leta 1932 je fašistični minister za korporacije v Rimu podpisal odlok o prisilni razpustitvi likvidacijskega odbora Trgovsko-obrtne zadruge. Tako so bili slovenski lastniki zadruge in stavbe popolnoma izrinjeni.

3.3 Centralna posojilnica v Gorici

Na nastanek Centralne posojilnice je vplival politični razkol med Goriškimi Slovenci, ki se je pojavil leta 1899.

Trenja med liberalci in klerikalci oziroma med Narodno napredno in Klerikalno stranko so se odražala tudi v izvršnih odborih Goriške ljudske posojilnice in Trgovske obrtne zadruge. Posledica političnega razkola je bila, da so se klerikalci pričeli odpovedovati deležem in hranilnim vlogam, ki so jih imeli predvsem v Goriški ljudski posojilnici.

O političnih nemirih, ki so botrovali k ustanovitvi Centralne posojilnice je Tuma napisal: *»/.../Klerikalna stranka je smatrala Goriško ljudsko posojilnico kot najvažnejšo svojo gospodarsko postojanko, po drugi strani pa je Narodnonapredna stranka sebi prištevala zasluge, da je dvignila posojilnico iz malega do močnega denarnega zavoda. Posledica tega tekmovanja je bil boj za večino v odborih ter je nastala tekma v podpisovanju deležev. Nakar je klerikalna stranka ustanovila Centralno posojilnic ter so nje pristaši z vso močjo navalili na Goriško ljudsko posojilnico z odpovedjo deležev in hranilnih vlog/.../«.*⁵²

---

⁵²MARUŠIČ Branko, *Goriški spomini. Sodobniki o Gorici in Goriški v letih 1830-1918* Gorica: Goriška Mohorjeva družba 2002. str 330.

Po bojkotu v Goriški ljudski posojilnici so se klerikalni prvaki pod vodstvom dr. Antona Gregorčiča sestali, da bi se pomenili o nadaljnjem postopanju.

Na sestanku v prostorih Narodne tiskarne v Ulici Vetturini (sedaj Favetti) v Gorici so bili prisotni vsi klerikalni politični prvaki: dr. Anton Gregorčič, dr. Josip Pavlica, stolni vikar dr. Andrej Pavlica, župniki: Blaž Grča, Lovro Juvančič in Gotard Pavletič, profesorji Jaka Čebular, Jože Ivančič, Andrej Kraglej, Janez Berbuč in Franc Kos, odvetniki dr. Alojzij Franko, zdravnik dr. Aleksij Rafael itd.

Centralna posojilnica v Gorici je bila na goriškem sodišču registrirana 3. oktobra 1899 kot zadruga z omejeno zavezo.

Posojilnica je pričela poslovati dne 31. maja 1900 v prostorih Šolskega doma v Ulici Veturni. Leta 1906 je Centralna posojilnica kupila od avstrijskega tovarnarja Antona Dreherja takoimenovano Dreherjevo hišo na Verdijevega korzu 32 v Gorici. Centralna posojilnica je za nakup teh stavb plačala 110.000 kron.⁵³

Za predsednika načelstva nove banke je bil imenovan grof Alfred Coronini-Cronberg, ki ga je kmalu za tem nadomestil dr. Josip Pavlica nato pa Anton Gregorčič. V načelstvu so bili še dr. Franc Kos, Ivan Berbuč, Miroslav Premru, Ivan Rojec, kaplan Ivan Dermastja in veleposestnik Anton Klančič, ki je bil tudi župan v Podgori.

Posojilnica si je za smotre denarnega poslovanja zadala združevati pod svoje okrilje vse obstoječe kmetijske zadruge v goriškem podeželju. Posojilnica je med temi zadrugami izvrševala denarno zravnavo s tem, da je potrebnim zadrugam dajala kredit. Hranilnica je prevzela vlogo zastopnice interesov in varstva podeželskih malih denarnih in kmetijskih zadrug.

V zadnjem petletju devetnajstega stoletja so manjše posojilnice, za katere so se angažirali katoličani, dobesedno obkolile mesto. Tovrstne posojilnice so delovale v Šempetru, Biljah, Solkanu, Mirnu, Renčah, Brdih, Črničah in Pevmi.

Centralna posojilnica se je zavzemala tudi za oskrbo kmetijskih potrebščin in prodajo pridelkov za člane združenih zadrug. Zadrugni deleži so bili dvojni: glavni po 100 goldinarjev in opravljeni po 1 goldinar.

---

⁵³WALTRITSCH Marko *Slovensko bančništvo in posojilništvo na Goriškem* Gorica: Kmečka banka v Gorici 1982. str. 72.

Ker je v Centralno posojilnico priteknel denar, ki so ga klerikalci vzeli iz Goriške ljudske posojilnice je časopis Soča s serijo člankov ostro udaril po novi ustanovi in ugotavljal, da ne bo to le centrala zadrug in posojilnic, marveč prava banka, ki bo konkurenčna dvema že obstoječima. To pa je nekaj čisto drugega od tega, kar se je mislilo mnogo prej in kar je svetoval Goričanom tudi dr. Ivan Šušteršič, vodja slovensko krščansko-socialnega gibanja v Ljubljani. Cepitev slovenske gospodarske moči bi bila za Slovence v Gorici usodna.⁵⁴

Navedimo samo primer, da je ena najmočnejših podeželskih posojilnic, tista v Cerknem na mah odvzela iz Goriške ljudske posojilnice 60.000 goldinarjev in jih naložila v Centralno posojilnico.

Centralna posojilnica v Gorici, pri ustanovitvi katere so pomagali tudi klerikalni veljaki iz Ljubljane, se je pripojila kot članica Zadružni zvezi v Ljubljani (naslednica Kranjske zveze) in je imela nalogo posredovati denarni promet podeželskim posojilnicam na Goriškem, podobno kot Ljubljanska posojilnica v Ljubljani.

V teh okoliščinah so 28. decembra 1903 pristaši klerikalne stranke v Gorici ustanovili Goriško zvezo gospodarskih zadrug in društev. Zveza je imela pravico revizije ter državno in deželno podporo. Vodstvo nad krovno organizacijo je prevzel dr. Anton Gregorčič. Za podpredsednika je bil imenovan odvetnik dr. Fran Pavletič, odborniki so bili profesor in deželni poslanec Ivan Berbuč, šempaski dekan Josip Pavletič, biljenski kurat Ivan Rojec, goriški veleposestnik Ferdinand Sfiligoj ter goriški veleposestnik in trgovec Josip Vidmar.

Gregorčičeva Goriška zveza gospodarskih zadrug in društev je leta 1908 ustanovila na Goriškem triintrideset novih slovenskih kmečkih posojilnic. Med te sodijo posojilnica v Bovcu, v Števerjanu, v Prvačni, v Trnovem pri Gorici, v Grgarju, v Lokavcu, v Sovodnjah, v Rihemberku, v Kostanjevici, v Opatjem Selu v Drežnici in v Štanjelu.⁵⁵

---

⁵⁴Prav tam, str 75.

⁵⁵WALTRITSCH Marko *Slovensko bančništvo in posojilništvo na Goriškem* Gorica: Kmečka banka v Gorici 1982. str. 81.

Leta 1904 je Centralna posojilnica preseгла milijon kron vlog in preseгла dva milijona šele v letu 1909. Leta 1913 pa je imela 2.525.263 kron hranilnih vlog. Še več pa je bilo v Centralni posojilnici prometa, saj tu niso imeli opravka le s posojilnicami in trgovci ter kmeti, marveč tudi z vsemi konsumnimi društvi in najrazličnejšimi zadrugami.

3.4 Kmečka banka v Gorici

Kmečka banka v Gorici je nastala v okviru Slovenske kmečke stranke na Goriškem, ki so jo ustanovili leta 1907. Le-ta je nastala kot protiutež Gabrščkovi liberalni narodno-napredni stranki in Gregorčičevi klerikalni stranki. Nosilci opozicije so bili predvsem tisti izobraženci, ki se niso mogli uveljaviti v takratnem bipolarnem političnem in gospodarskem življenju, ker so starejši voditelji obeh goriških strank držali oblast trdno v svojih rokah. Številni predstavniki te opozicije so bili učitelji in nekateri kmečki posestniki širom Goriške, ki so se zavzemali za novo demokratično in laično stranko na Goriškem. Vodilna osebnost stranke je postal odvetnik dr. Alojzij Franko.⁵⁶

Ustanovitveno zborovanje stranke je potekalo 13. junija 1907 Pri zlatem jelenu v Gorici. Na shodu stranke leta 1909 je dr. Franko opozoril, da *»Slovenska kmečka stranka je predvsem gospodarska stranka, ki hoče dobrobit kmeta, ki nima doslej svoje organizacije«*.⁵⁷ Govoril je tudi o potrebah po močnejši kmečki organizaciji in gospodarski politični samostojnosti in neodvisnosti kmetov.

Na kongresu stranke leta 1909, ki je potekal v dvorani hotela Pri zlatem jelenu v Gorici, je stranka že imela oblikovan delavni program: *»/.../ Odpravi naj se neopravičeni zemljiški davek in naj se uvede davek na osebne dohodke/.../Država in dežela naj sprejmejo bolniške stroške /.../ Stranka bo skrbela za ugodno rešitev kolonskega vprašanja; odpravijo naj se enoletne pogodbe, nadomestijo naj se z najmanj*

---

⁵⁶Franko Alojzij (Tolmin 1863- Ljubljana 1921) je po študiju prava na Dunaju odprl samostojno odvetniško pisarno v Gorici leta 1897. Politično se je udeleževal pri goriški Slogi, bil njen odbornik in tajnik Kasneje leta 1907, je ustanovil Slovensko kmečko stranko. Odvetnik dr. Alojzij Franko je bil leta 1899 izvoljen za podpredsednika Trgovsko-obrtne zadruge in kmalu za tem še v načelstvo Goriške ljudske posojilnice. V začetku leta 1900, ko je prišlo do političnega razkola med liberalci in klerikalci tudi na kreditno-gospodarskem področju, se je Franko opredelil za klerikalce, zapustil mesto v odborih omenjenih denarnih zavodov in postal član upravnega odbora nove Centralne posojilnice. Nekaj let kasneje pa se je postopoma oddaljil od Gregorčičeve klerikalne stranke. Franko je bil 1908 v okviru Slovenske kmečke stranke izvoljen v deželni zbor.

⁵⁷ WALTRITSCH Marko *Slovensko bančništvo in posojilništvo na Goriškem* Gorica: Kmečka banka v Gorici 1982 str 85

desetletnimi/.../Zavarovati je treba kmete, delavce in kolone za slučaj starosti in onemoglosti /.../Ustanovijo naj se gospodarske samopomočne produktivne zadruge/.../«.⁵⁸

Kmečko banko v Gorici so ustanovili 10. marca 1909, poslovati pa je pričela 20. aprila 1909. V načelstvo banke so bili izvoljeni: predsednik dr. Alojzij Franko, odvetnik in veleposestnik, v Gorici; namestnik Ivan Saunig, veleposestnik, župan in solastnik opekarne v Biljah; odborniki: Franc Obljubek, veleposestnik in župan v Kojskem; Ignac Križman, posestnik in nadučitelj v Dornberku, Alojz Bandelj, posestnik v Podgori; namestnik odbornika je bil Anton Mikuž, posestnik in gostilničar pri Sv. Luciji (danes Most na Soči). V nadzorstvu so bili Anton Križnič, veleposestnik, tovarnar in župan v Kanalu; Josip Klanjšček, posestnik in župan v Števerjanu; France Špacapan posestnik in lastnik opekarne v Ozeljanu; Rudolf Fiegel, posestnik v Pevmi; Franc Bajt nadučitelj v Solkanu. V nadzorstvo je bil izvoljen Ivan Koglot, posestnik v Vrtojbi.

O samem namenu Kmečke banke v tedanji realnosti je glasilo Kmečki glas leta 1909 pisalo: *»/.../Naše kmečko ljudstvo je nasploh vse zadolženo, in ponajveč je zadolženo pri Raiffeisnovih posojilnicah na deželi. Te posojilnice z malo izjemami je vse ustanovila Slovenska ljudska stranka, to je klerikalna stranka v svrhu lastne politične organizacije. Naš kmet, ki dolguje tem domačim posojilnicam, je slepo vdan vodilnim organom istih, čuti se od njih ne samo gospodarsko, temveč tudi politično popolnoma odvisnega. Da je temu tako, smo mi to dobro spoznali, ko smo ob volitvah prirejali shode na deželi. Mi smo kmete učili, naj se straše posojilnic radi volitev. Posojilnici, da ni drugega dolžan, kot plačati obresti, voliti da torej sme po lastnem prepričanju. Do tega prepričanja pa ni bilo mogoče kmeta na sploh pripraviti /.../ Kmetu mora torej kmečka stranka nuditi to, kar mu nudijo druge stranke./.../ Vztrajati si moramo, dragi kmetje, v kmečki stranki svojo lastno moč, postati tako samosvoji in neodvisni od onih, kateri so nas do sedaj po svoje vladali. Vladali so nas z močjo, ki smo jim jo mi vzdrževali s svojim denarjem. /.../ Naš denarni zavod Kmečka banka bode imenoval povsod po deželi zaupnike, kateri bodo skrbeli, da se naši ljudje poslužujejo zavoda in do teh se bode tudi zavod obračal za potrebne informacije. Banka se nahaja na Kornu, v pritličju Attemsove plače./.../«⁵⁹*

---

⁵⁸ Prav tam, str.85.

⁵⁹Marko Slovensko *bančništvo in posojilništvo na Goriškem* Gorica: Kmečka banka v Gorici 1982 str 88.

Kmečka banka je sprejemala vloge od 5 kron naprej, deleži za zadruţnike so bili po 20 kron. Kmečka banka je obrestovala vloge po 4,5 % od prvega dne vloţenemu dnevnu meseca ter je sama plačevala rentni davek. Posojila je dajala na zadolţnice, menice, proti vknjiţbi, poroštvu, proti zastavi blaga in v tekočem računu ter zahtevala od tistih in sicer pri vknjiţbah 5,5% pri osebnem kreditu pa 6%. Kmečka banka je že od vsega začetka eskontirala menice, skrbela za nakup in prodajo vrednostnih papirjev ter izvrševala vse v bančno stroko spadajoče posle.

Kmečka banka v Gorici je bil prvi slovenski kreditni zavod na Goriškem, ki si je nadel naziv »banka« in ne samo posojilnica ali zadruga. Sicer je bila Kmečka banka posojilnica in je v pravilih upoštevala avstrijsko zadrugno zakonodajo.

Sedeže je Kmečka banka v Gorici dobila v pritličnih prostorih plače Attems,⁶⁰ kjer je svoj sedeţ imela tudi Slovenska kmečka stranka, uredništvo strankinega glasila »Kmečki glas«⁶¹ in Kmetijsko društvo za Goriško.

Kmečka banka je imela v poslovnem letu 1912 za 163.811 kron hranilnih vlog, njen celotni promet pa je v tem letu znašal 799,606 kron.

3.5 Podruţnica Ljubljanske banke v Gorici

V Gorico je Ljubljanska kreditna banka prišla tudi zaradi bankrota Trgovsko-obrtne zadruge. Saj Goriška ljudska posojilnica in Centralna posojilnica kljub dobremu poslovanju nista mogli zadovoljiti bogatih investicijskih ambicij slovenskega meščanstva, ki se je naslanjal na Trgovsko-obrtno zadrugo.

Bančne prostore na Verdijeveu korzu v Gorici je Ljubljanska kreditna banka odprla 16. novembra 1910. Podruţnici je banka dopuščala precejšnjo avtonomijo in vodstvo je prepustila goriškim gospodarskim veljakom. V upravni odbor goriškega predstojništva so bili zbrani: odvetnik dr. Alojzij Franko, ki je bil tudi predsednik upravnega odbora Kmečke

---

⁶⁰Grof Źiga (Sigismund) Attems je imel svoja posestva na slovenskem narodnostnem ozemlju. Źiga je bil tudi podpredsednik Kmetijskega društva za Goriško, ki ga je takrat vodil odvetnik dr. Alojzij Franko.

⁶¹Kmečki glas je naslednik lista »Naš glas«, ki je izhajal ob ustanovitvi Kmečke stranke od leta 1907, delno kot tednik in delno kot petnajstdnevni. Nato se je list spremenil v »Kmečki glas-Glasilo slovenske kmečke stranke na Goriškem«. List je po letu 1909 pridobil tako na številu naročnikov kot na oglasih. Uspelo mu je celo tekmovati tudi z bolj razširjenima in bogatima listoma »Sočo« in »Gorico«.

banke. Ob njem sta bila v predstojništvu še trgovca Fran Kaučič in Josip Medved. Uradniki pa so bili: Ivan Kačič, Josip Andreis, Artur Jakše in Emil Flere.⁶²

V prvem letu poslovanja je imela goriška podružnica nad milijon in pol kron prometa. V letu 1912 je podružnica pri 1.618.000 kron prometa imela 2.519 kron dobička. Z izbruhom vojne in letom 1916, ko so prišle v Gorico italijanske čete, je podružnica Ljubljanske kreditne banke prenehala s poslovanjem.

---

⁶²WALTRITSCH Marko *Slovensko bančništvo in posojilništvo na Goriškem* Gorica: Kmečka banka v Gorici 1982 str 93

4 SPLOŠEN VPOGLED V ITALJANSKO GOSPODARSTVO IN FINANČNO ZADRUŽNIŠTVO

4.1 Pojav zadružništva v Italiji

Moderno zadružništvo se je tudi na italijanskem polotoku pojavilo šele v drugi polovici 19. stoletja z ustanovitvijo prvih društev za vzajemno pomoč delavcev (Società operaie di Mutuo Soccorso), predvsem v Piemontu in Lombardiji. Te ustanove so nastale predvsem iz potreb obrtniškega sloja, da si je v obdobjih krize in brezposelnosti zagotovil socialno varstvo. Obrtniški skupni skladi so se v Italiji ustanavljali predvsem v mestih. To tradicijo zadružništva je v svoj politični program združitve Italije vključil tudi Giuseppe Mazzini, ki si je zamišljal združitev Italije ne samo na narodnostni osnovi temveč tudi na družbeno-razredni in ekonomski, ki bi se udejanjila prav z zadrugami. Pojav hranilniškega zadružništva se je v Italijo razširil iz osrednje Evrope, predvsem iz nemškega prostora.

Prvi, ki je kreditno-zadružni sistem Schulze-Delitsch uvedel v Italiji, je bil Luigi Luzzatti.⁶³ V svojih ekonomskih spisih je poudarjal razliko med mestnimi hranilnicami in zadružnimi hranilnicami. *»Od mestnih hranilnic revnejši sloji nimajo nikakršne koristi/.../ V zadružnih hranilnicah pa je situacija drugačna; ti zavodi akumuliran denar revnejših slojev preobrazijo v njihovo korist tako, da jim ponujajo ugodnejša posojila in kredite/.../«.*⁶⁴

Prva zadružna banka na italijanskih tleh je bila ustanovljena 28. marca 1864 v mestu Lodi (Banca popolare di Lodi) v bližini Milana. Tej banki je sledila ustanovitev zadružnih bank v Asolu, Novari, Monzi, Padovi, Bologni in Benetkah. Leta 1870 so povprečni depoziti novonastalih zadružnih bank znašali 21.900.000 lir. Banke so posojila izdajale vsem družbenim slojem prebivalstva, predvsem pa obrtnikom in trgovcem.

Za interese malih kmetov in tistih s statusom kolonov so se tudi v Italiji predvsem na podeželju razvile hranilnice tipa Raiffeisen. To tipologijo podeželskih denarnih zadrug

---

⁶³ Luigi Luzzati (1841-1927) se je rodil v Benetkah. Po študiju prava na Univerzi v Padovi se je lotil preučevanja politične ekonomije. Kmalu je postal redni profesor na Univerzi v Padovi, kjer je leta 1863 objavil razpravo "La diffusione del credito e le banche popolari", ki je temeljila na ekonomskih teorijah Franza Hermannja Schulze-Delitscha. Leta 1865 je bil v Milanu med ustanovitelji zadružne banke (Banca Popolare di Milano). Leta 1891 je bil imenovan za italijanskega finančnega ministra.

⁶⁴ WALTRITSCH Marko *Le casse rurali friulane dalla loro costituzione al fascismo* Regione Autonoma FVG 1987. Str.39.

je v Italiji uvedel kmetijski veleposestnik Leone Wollemborg,⁶⁵ ki je 20. junija 1883 ustanovil prvo italijansko hranilnico (Cassa rurale) s dvaintridesetimi člani, in sicer v vasi Loreggia, v bližini Padove. Začetni kapital hranilnice je znašal 2000 lir, po enem letu pa skoraj 19000 lir. Obrestna mera pa je bila določena na 6%.⁶⁶

Hranilnice tipa Wollemborg so se torej zgledovale po modelu Raiffeisen, in so združevale predvsem male kmete na podeželju. V večjih mestih pa so delovale predvsem mestne hranilnice v katere so se zatekali predvsem trgovci in obrtniki, ki so potrebovali večja posojila.

Zamisli Wollemborga so se iz Padove kmalu preselile tudi na Furlanijo, ki je bila takrat združena v videmski pokrajini, ki je bila sestavni del dežele Veneto (Benečija). V Furlaniji so do takrat prevladovali le denarne ustanove v obliki mestnih hranilnic (Videm, Gorica, Čedad). Leta 1884 je bila ustanovljena prva posojilnica tipa Wollemborg v vasici Fagnigola v bližini Pordenona. Hranilnica, ki je štela 54 članov je v enem letu poslovanja posodila okrog 9.720. lir. Posojil so se posluževali predvsem kmetje za nakup živine in orodja za kmetijstvo, predvsem škropil.⁶⁷ Tovrstne posojilnice so se do konca devetnajstega stoletja razširile po vsej Furlaniji. Sledile so si posojilnice v vasi Pravisidomini (1884), posojilnica v vasi San Lorenzo (1885) posojilnica v Buttriu (1885).

4.2 Slika Furlanskega gospodarstva v 19. stoletju in Faiduttijeva zavzemanja

Po avstrijsko-pruski vojni in tretji vojni za neodvisnost je Lombardsko-beneško kraljestvo, ki so ga sestavljale dežela Lombardija, Veneto in pokrajini Mantova ter Furlanija, leta 1866 prešlo pod Kraljevino Italijo.

V furlansko etničnem podeželju, v primerjavi s slovenskim delom Goriško-Gradiščanske dežele, je prevladovala veleposest in to zlasti v južnem predelu dežele v tržiškem in červinjanskem okolišu. Tudi v trikotniku med Gorico, Krminom in Gradiščem

---

⁶⁵Leone Wollemborg (1859-1932) se je rodil v Padovi. Družina je bila premožnega židovsko-nemškega rodu. Ob študiju prava na univerzi v Padovi je poglobljal tudi študije Friedricha Wilhelma Raiffeisna s katerim se je večkrat tudi osebno srečal. Politično kariero je začel leta 1892, ko je postal italijanski parlamentarec in nato finančni podtajnik.

⁶⁶Prav tam, str 40.

⁶⁷Prav tam, str 43.

je bil položaj podoben. Furlanski kmetje so obdržali status kolonata⁶⁸ do velikih plemiških in meščanskih družin tudi po zemljiški odvezi iz leta 1848. V takem položaju splošne revščine so se kmetje lahko zadolževali le pri gospodarjih, trgovcih ali Židih, le v mestu Gorica je takrat že poslovala Goriška hranilnica z Montom, ki pa je denar, za razmere furlanskega kmeta, posojal z razmeroma visokimi obrestnimi merami.

V takem vzdušju in okolju se je med furlansko duhovščino v italijanskem delu Goriško-Gradiščanske pod vplivom enciklike Rerum Novarum, ob koncu 19. stoletja pričela akcija za ustanavljanje društev in raznih gospodarskih ustanov. Papež Leon XIII (1879-1903) je z encikliko Rerum Novarum, ki je izšla leta 1891, postavil temelje modernemu političnemu katolicizmu. Na vsebinah te cerkvene okrožnice se je dokončno razvila doktrina sodobnega krščanskega socializma. Enciklika je ostro nastopila proti kapitalističnemu izkoriščanju, obsodila pa je tudi komunistične zahteve kot na primer popolno ločenost Cerkev od države in šole.

Na začetku osemdesetih let devetnajstega stoletja so po naročilu italijanske vlade v Rimu sestavili obsežno poročilo o položaju kmetijstva v združeni italijanski kraljevini. Poročilo nosi ime »Inchiesta agraria Jacini«.⁶⁹ Odbor te posebne komisije je obravnaval tudi uboženo kmetijsko stanje Furlanije. *»/.../bivališča kmetov so sprejemljiva v naslednjih vaseh Faedis, San Vito, Casarsa, Pinzana.. Drugod ne zadoščajo življenjskim potrebam, ljudje živijo slabše kot živali /.../zaslužki kmetov so na furlanskem območju različni. Kmetje dobivajo za celodnevno obdelavo zemlje 1,20 lir, od katerih morajo odšteti tudi stroške za najemnino bivališča. Zaradi skromne delavne ponudbe veliko kmetov dela le občasno. Posledica tega je izseljevanje v večja mesta ali v tujino, predvsem v Ameriko. Poročilo obravnava tudi kronično pomanjkanje denarnih ustanov: »/.../Mestne hranilnice so oddaljene od podeželja poleg tega pa nerade posojajo denar malim kmetom, saj v mestih pri obrtnikih in trgovcih so posli večji. Kmetje ne uspejo priti do denarja, s katerim bi lahko odkupili zemljo. Oderuhi v teh razmerah so stalno na preži /.../«.⁷⁰*

---

⁶⁸Kmetje so tako zemljo skupaj z delavnimi pripomočki in bivališče dobili le v najem, imetje ni bilo v njihovi lastni.

⁶⁹Grof Stefano Jacini (1826 –1891) je bil italijanski politik in ekonomist. Leta 1860 ga bo Cavour imenoval za ministra na področju javnih del. Med leti 1881 in 1886 je bil imenovan na čelo vladne komisije, ki je sestavila poročilo o položaju italijanskega kmetijstva. Leta 1884 je Jacini objavil poročilo, ki ga še danes poznamo z imenom Inchiesta Jacini.

⁷⁰Prav tam, str.50.

Pomembna osebnost, ki je med furlanskim prebivalstvom ob koncu 19. in začetku 20. stoletja spodbujal ustanavljanje katoliških kmečkih posojilnic po sistemu Raiffeisen, je bil Luigi Faidutti.

Luigi Faidutti (1861-1931) se je rodil leta 1861 v Škrutovem v Šentlenarski občini v Beneški Sloveniji (oče je bil Furlan mati pa Slovenka). Študiral je v videmskem semenišču ter se nato leta 1882 preselil v goriško semenišče. Študij je zaključil na teološki fakulteti na Dunaju. Poznal je furlanski, italijanski in slovenski jezik. Bil je utemeljitelj in ustanovitelj furlanske ljudske stranke na Goriškem. Striktno je branil načela papeške enciklike *Rerum novarum* iz leta 1891. Leta 1902 je bil izvoljen v goriški občinski svet, leta 1907 pa v Dunajski parlament, kjer je branil avstrijsko državo pred zahtevami slovenskih in madžarskih nacionalistov vse do leta 1918. Ob prihodu Italije in pred sklenitvijo Rapalske pogodbe je Faidutti še naprej zagovarjal avtonomijo Gorice in Trsta znotraj avstrijske države. Po vojni mu italijanska oblast zaradi svojih filoavstrijskih idej ni dovolila bivanja v Italiji in ga poslala v izgnanstvo v Kaunas v Litvo, tam je živel vse do leta 1931, ko je umrl v Königsbergu v Vzhodni Prusiji. Faidutti je med Furlani pripomogel k ustanovitvi prve denarne zadruga v goriškem podeželju, to je bila kmečka posojilnica v Koprivnem pri Gorici 22. marca 1896.

Ustanavljanje manjših posojilnic med furlanskim prebivalstvom na Goriškem se je po letu ustanovitve prve posojilnice 1896 odvijalo kot po tekočem traku. V furlanskem delu Goriške je do leta 1910 bilo ustanovljenih kar 34 posojilnic, kar je bilo precej manj kot v slovenskem delu Goriške, kjer jih je bilo takrat skoraj trikrat toliko.⁷¹ V italijansko-furlanskih predelih Goriške so bile posojilnice domena izključno katoliškega političnega tabora ali pristašev političnega katolicizma. Liberalci sploh niso šli v ta posel.

Ustanovljene so bile še naslednje posojilnice: Cassa rurale di Ruda leta 1896, Cassa rurale di Staranzano (Štarancan) leta 1896, Cassa rurale di Turriaco (Turjak) leta 1898, Cassa rurale di Monfalcone (Tržič) 1899, Cassa rurale di Pieris 1905, Cassa operaia cattolica di Grado (Gradež) 1906.

---

⁷¹WALTRITSCH Marko *Slovensko bančništvo in posojilništvo na Goriškem* Gorica: Kmečka banka v Gorici 1982 str 109.

Da bi uveljavili delo teh posojilnic na teritoriju je bila leta 1899 ustanovljena zveza vseh gospodarskih zadrug in sicer Federazione delle casse rurali e dei sodalizi cooperativi, ki se je leta 1907 preimenovala v Federazione dei consorzi agricoli del Friuli.

5 GORIŠKA MESTNA HRANILNICA

5.1 Zastavljalnica – Goriški Mont

Zastavljalnice, ki delujejo na podlagi principa zastave premičnin in v zameno odobravajo kratkoročna posojila, so se pojavile že v srednjem veku v vseh večjih mestih. Tovrstne, prve primitivne oblike finančnega poslovanja, so v obdobju srednjega veka ustanovljale predvsem redovniške skupnosti. Znotraj frančiškanskega, dominikanskega in avguštinskega reda so se z ustanavljanjem zastavljalnic zoper judovskega oderuštva striktno držali pravil, ki jih je glede ustanavljanja zastavljalnic postavil Lateranski koncil iz leta 1512.

Predhodnik goriške mestne hranilnice je goriški Mont. Njegova ustanovitev sega v 18. stoletje. Z ustanovitvijo goriškega Monta so skušale mestne oblasti preprečiti denarni izposojevalni monopol židovskega oderuštva. Židje so bili tudi v Gorici, tako kot tudi v drugih evropskih deželah, edini, ki so se spuščali v bančne posle. To pa zato, ker so se kristjani takrat otepali bančne dejavnosti, ker je cerkvena oblast zagovarjala načelo iz Lukovega evangelija, po katerem naj bi kristjani posojali denar, ne da bi pri tem zahtevali obresti. Ta načela je Cerkev tudi uzakonila na concilijih v letih 1139 in 1311, ki sta oderuštvo obsodila. Teh določil pa se niso držali Židje in, ker je bil veliko krat izposojeni denar potreben za napredek in za druge potrebe gospodarstva, so trgovci in vladarji hodili na posodo po denar k židovskim oderuhom. Da bi oblast oziroma deželni in mestni stanovi preprečili oderuštvo, so v sredini 18. stoletja pričeli nastajati mestni Monti,⁷² v katere naj bi stekel denar cerkva in bratovščin, ki bi omogočal posojilniško dejavnost.

V Gorici je prvi Mont ustanovil goriški nadškof Karl Mihael (Carlo Michele) grof Attems⁷³ in sicer 28. novembra 1752,⁷⁴ potem ko je avstrijska vlada v Gradcu zavrnila

---

⁷²Tovrstne ustanove so nastale tudi v bližnjih mestih kot na primer v Čedadu, Vidmu, Tržiču in Gradišču.

⁷³Grof Karl Mihael Attems (1711 Gorica - 1774 Gorica) je izhajal iz rodbine Attemsov, ki je prišla v Furlanijo že v 13. stoletju. Kasneje so se Attemsi dedno povezali s plemiško družino Coronini-Kronberg. Šolanje je opravil v Gradcu v jezuitskem zavodu. Leta 1732 je Karl odšel študirat bogoslovaje v Rim. Leta 1739 se je Attems preselil na Švabsko, kjer je pričel svoje pastirsko poslanstvo. Leta 1751 je papež Benedikt 14. z Bulo dokončno odpravil Oglejski patrijarhat in ustanovil dve novi škofiji, videmsko in goriško, je Attems bil posvečen za škofa v Ljubljani. Prvi goriški nadškof grof Karl Mihael Attems je pridigal v slovenskem jeziku ne le v Gorici, marveč tudi v drugih krajih svoje nadškofije, kjer so živeli Slovenci. Neprestano je dajal navodila, naj se uporablja v cerkveni rabi jezik, ki ga govori ljudstvo. Po smrti ga je nasledil nadškof Rudolf Edling.

številne predhodne prošnje goriških mestnih stanov. V dopisovanju Karla Attemsa z avstrijsko cesarico Marijo Terezijo je prisotna izrazita protižidovska nota. *»/.../Dogaja se, da se veliko Judinj hvala bogatim dot iz oderuških poslov poroča v tuje dežele. S tem posledično odnašajo denar in bogastvo, ki bi moralo ostajati v našem mestu/.../«.*⁷⁵

Grof Attems je sam prispeval del ustanovne glavnice kot tudi sedež poslovalnice (danes ulica Arcivescovado v Gorici) Monta. Nekaj ustanovnega kapitala je prispeval tudi škofov brat Sigismund Attems in drugi privatniki. Ustanova je delovala pod okriljem cesarske in nadškofovske oblasti. Nadškof je nato upravljanje Monta prepustil upravnemu odboru plemičev in cerkvenih dostojanstvenikov.

Zaradi slabega upravljanja naslednika nadškofa Rudolfa Edlinga in špekulacij vodstva je moral goriški Mont leta 1788 v stečaj. *»/.../Posegla je vlada in poslovanje Monta prekinila. Imenovana je bila tudi inšpektorska komisija s preiskovalno nalogo/.../«.*⁷⁶

Ustanovitev novega in bolj solidnega Monta v Gorici je zamisel plemiča in avstrijskega častnika Josepha von Thurn Hoffer und Valsassina.⁷⁷ Leta 1830 je Joseph Thurn poslal dunajski vladi prošnjo, da si prizadeva k ponovni ustanovitvi Monta v Gorici: *»/.../Ukinitev zastavljalnice pomeni za Goriško precejšnje obubožanje predvsem na trgovinskem sektorju, ki ob potrebnih trenutkih ostaja brez sistema financiranja /.../Vestno sem se odločil, da želim to javno denarno ustanovo s vložitvijo svojega kapitala ponovno oživeti /.../ «.*⁷⁸

Joseph Thurn je ponujal kot ustanovno glavnico novega Monta 46.000 goldinarjev lastnega premoženja. Ob tem pa je v štiriindvajsetih točkah v obliki pravilnika postavil in

---

⁷⁴WALTRITSCH Marko: *Slovensko bančništvo in posojilništvo na Goriškem* Gorica: Kmečka banka v Gorici 1982. str30.

⁷⁵Več avtorjev: *Storia di una fondazione. Il conte Giuseppe della Torre e la Cassa di Imprestanda di Gorizia tra Anciem Regime e Restaurazione 1753-1831*, Gorizia:Fondazione Cassa di Risparmio di Goriyia 2007, str.153.

⁷⁶BOZZI Carlo Luigi, *Il monte di Pieta e la cassa di risparmio di Gorizia*, Gorizia: 1967 Cassa di risparmio. Str17.

⁷⁷Plemič Joseph von Thurn Hoffer und Valsassina (1760-1831) je pripadal plemiški rodbini italijanskega izvora (della Torre –Tasso) iz bližine Bergama, ki je že v petnajstem stoletju dokazala svojo predanost Habsburžanom in spremenila rodbinsko ime v nemško različico Thurn und Taxis. Rodbina se je zkozi stoletja delila v italijansko in nemško vejo grofov della Torre-Thurn. Rodbina je v šestnajstem stoletju vzpostavila poštni sistem v celotnem Svetorimskem cesarstvu. Plemič Joseph von Thurn se je na dunajskem dvoru izkazal zaradi zvestobe do vladajoče dinastije med napoleonskimi vojnami. Po končani vojaški karieri se je Jospheh von Thurn naselil v Gorico. Tu je rodbina imela številne lokalne posesti v Pristavi, Pevmi, Vipolžah in Devinu.

⁷⁸ BOZZI Carlo Luigi, *Il monte di Pieta e la cassa di risparmio di Gorizia*, Gorizia: 1967 Cassa di risparmio. str 26.

navajal temelje za delovanje goriškega Monte di Pieta. Med vsemi točkami je tudi obveza, da bo po njegovi smrti vodenje Monta prevzela goriška nadškofija skupaj s župnikoma goriške stolnice in cerkve sv. Ignacija. Ustanovo bo upravljal izvršni odbor, ki bo moral ob koncu leta objaviti poslovno bilanco. Pravilnik obravnava še številne vidike poslovanja zastavljalnice: *»/.../Ustanova bo na male zastavljene predmete določila 6% obrestno mero na večje pa 8% obrestno mero. Mont si bo nadel uradni naslov Monte di Pietà fundacija Thurn in na pročelje stavbe postavil grb družine Thurn iz Devina/.../«.*⁷⁹

Thurnova zamisel nove zastavljalnice je predvidevala tudi ustanovitev hranilnice, ki bi poslovala vzporedno z Montom in posojala manjše vsote denarja, ki jih obrtniki in kmetje potrebujejo za svoje vsakodnevno poslovanje: *»Goriški Mont s hranilnico bo obrestne mere prilagajal navodilom,, ki jih bo določalo avstrijsko vladno namestništvo. Hranilnica bo poslovala po pravilih, ki urejajo poslovanje vseh hranilnic v avstrijskem cesarstvu. Hranilnica bo vodila ločeno računovodstvo od Monta /.../ Montu oziroma zastavljalnici bo pridružena tudi hranilnica s 4% obrestno mero za vložene denarne zneske /.../ Del letnega dobička zastavljalnice bo šel v rezervni sklad in s tem podkrepil osnovni kapital poslovalnice. Preostali dobiček bo goriški nadškof delil v dobrodelne namene/.../«.*⁸⁰

Potem ko sta cesar in vladno predstavništvo avstrijskega Primorja v Trstu potrdila predlagan pravilnik, je Mont s pridruženo hranilnico pričel poslovati 18. maja 1831 s sedežem v Gosposki ulici. Grof Thurn je za ravnatelja Monta s pridruženo hranilnico imenoval notarja Giuseppeja Domenica della Bona.

Na Mont s pridruženo hranilnico so se obračali za posojila najrazličnejši sloji, predvsem kmetje, da bi plačevali dajatve graščakom in veleposestnikom ter mali trgovci in obrtniki, ki so si z najemanjem kreditov zagotavljali boljše poslovanje. Goriški Mont s hranilnico je leta 1840 finansiral tudi zamisel Valentina Staniča o ustanovitvi zavoda za gluhoneme v Gorici.

V letu 1881, dve leti pred ustanovitvijo druge bančne ustanove v Gorici, slovenske Goriške ljudske posojilnice, so v Montu in hranilnici zabeležili 1.704.514,13 goldinarjev aktive, 1.595.448,03 goldinarjev pasive, imovino v vrednosti 109.066,09 goldinarjev in

---

⁷⁹Prav tam, str. 27.

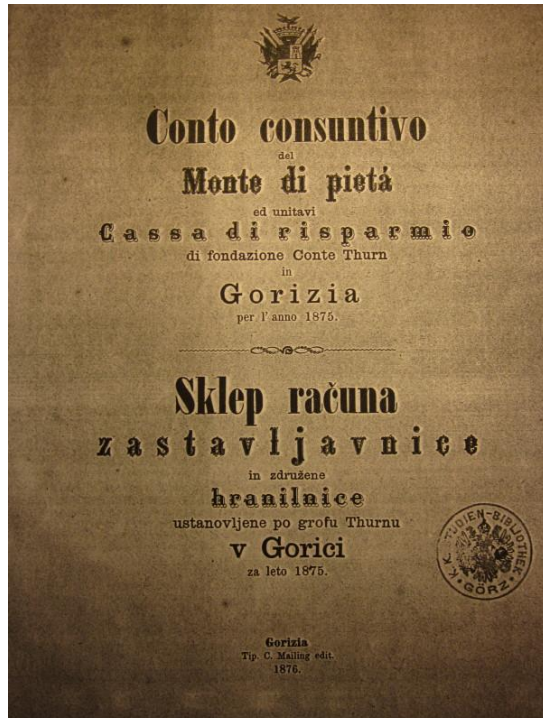
⁸⁰Prav tam, str. 30.

čisti dobiček 17.693,32 goldinarjev. V letu 1883, takoj po tem ko so Slovenci ustanovili Goriško ljudsko posojilnico, je uprava Monta znižala obrestne mere za en odstotek.

Na čelo Monta in goriške hranilnice so v različnih obdobjih stopili tudi slovenski ljudje in sicer nadškofa Alojzij Zorn in Jakob Missija. Leta 1903 so bili v nadzorstvu Monta naslednji slovenski ljudje: dr. Josip Tonklji, Ivan Pirjevec in Karol Čibej. Leta 1906 je predsedniško mesto Monta prevzel novi slovenski nadškof Frančišek Borgia Sedej.

S širitvijo delokroga te prve bančne ustanove v Gorici je upravnemu odboru priskočil na pomoč še posvetovalni odbor, ki so ga sestavljali tudi laični člani, večči gospodarske stroke. Leta 1831 je moral goriški denarni zavod sprejeti pravila poslovanja, ki so veljala za vse mestne hranilnice v avstrijski monarhiji. Leta 1865 je goriški Mont s hranilnico objavil prvo povsem javno bilanco v slovenskem in italijanskem jeziku. Goriška mestna hranilnica je postala osnovni kreditor za celotno goriško grofijo in mestno občino. Leta 1887, po gradbenem posegu, je pročelje goriške mestne hranilnice dobilo današnji videz.

Slika 1: Dvojezična naslovna stran bilance Goriške posojilnice

5.2 Izračun marže finančnega posredništva goriške hranilnice

Tabela:

leto	čiste obresti in donos vseh bančnih poslov	letna povprečna bilančna vsota	marža v %
1875	63.327	1.104.107	5,73%
1878	96.102	1.288.116	7,46%
1880	123.215	1.479.134	8,32%
1883	143.448	1.749.204	8,20%
1886	134.817	1.967.529	6,85%
1889	186.052	2.362.623	7,87%
1892	221.437	3.035.825	7,29%

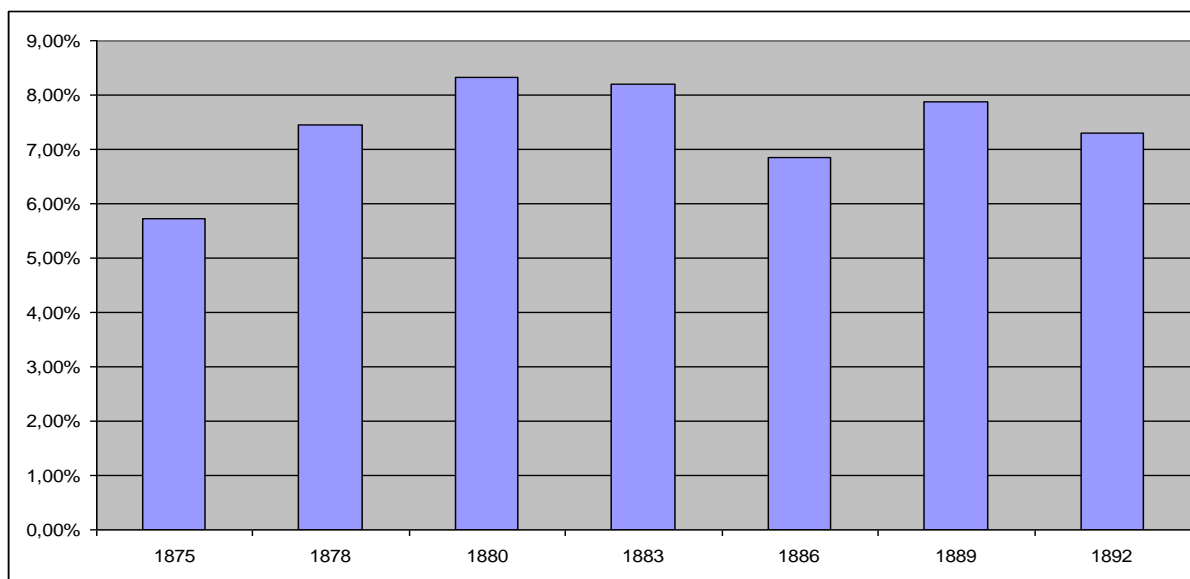
Tabela prikazuje vzorčno poslovanje goriške mestne hranilnice v obdobju med letom 1875 in letom 1892. Leta 1875 je goriška mestna hranilnica iz donosa vseh čistih obresti in vseh bančnih poslov prislužila 63.327 goldinarjev. Za čiste obresti razumemo seštevek vseh tistih postavk v bilanci, ki so v računovodskem izpisku označene pod aktivno kategorijo dohodki. To so obresti kapitalov na zastavah, tako zemljiških kot predmetnih, ter na posojilih in na obligacijskih papirjih. Obresti razumemo kot plačilo posojilodajalcu za začasno prepustitev določene likvidne vrednosti v denarju. Obresti so večinoma označene v odstotkih posojenega zneska.

Ob koncu istega koledarskega leta pa je povprečna aktivna bilančna vsota goriške hranilnice znašala 1.104.107 goldinarjev. Poleg obresti vsoto sestavljajo še sledeče postavke bilance. To so: dohodki na knjižice na razliko med nominalno in večjo tržno vrednostjo deviz in vrednostnih papirjev ter dohodki iz dražb in prodanih zastav.

Marža finančnega posredništva predstavlja skupek aktivnih obrestnih prihodkov denarne poslovalnice deljeno s povprečno letno aktivno bilančno vsoto poslovnega leta.

Iz tabele in grafikona lahko razumemo, da je goriška hranilnica v obdobju 1875-1892 poslovala uspešno saj se je njen letni dobiček iz leta v leto večal. Marža finančnega posredništva pa je leta 1880 dosegla svojo najvišjo stopnjo, leta 1875 pa najnižjo.

Grafikon:

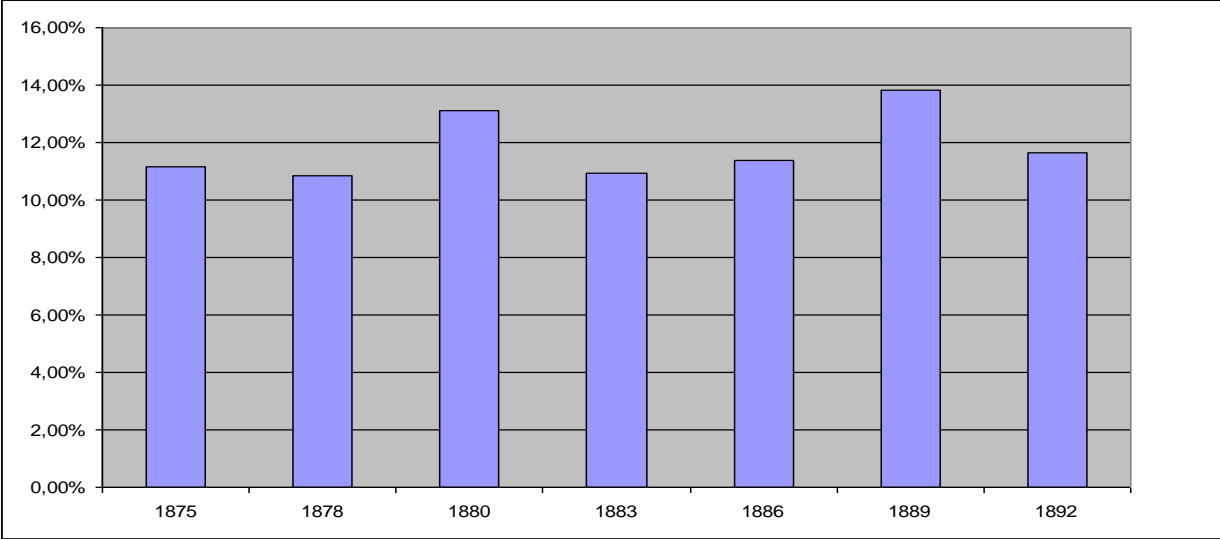
5.3 Izračun donosa na kapital goriške hranilnice

let	popravljeni čisti dobiček v letu	osnovni kapital, rezerve in prenesen čisti dobiček	donos na kapital %
1875	7.692	68.842	11,17%
1878	7.917	72.854	10,86%
1880	12.684	96.774	13,10%
1883	19.675	179.557	10,95%
1886	20.647	181.589	11,37%
1889	27.210	196.823	13,82%
1892	33.390	286.203	11,66%

Tabela prikazuje vzorčen donos na kapital goriške mestne hranilnice v obdobju med letom 1875 in letom 1892. Na primer leta 1880 je popravljeni čisti dobiček goriške mestne posojilnice znašal 12.684 goldinarjev. Za popravljeni čisti dobiček razumemo seštevek celotnega aktivnega premoženja poslovalnice v teku koledarskega poslovnega z odštetim skupnim pasivnim zneskom.

Popravljeni letni čisti dobiček poslovalnice delimo s seštevkom osnovnega-ustanovnega kapitala, rezervnega fonda in prenesenega čistega dobička. Donos na kapital je izražen v odstotkih. Indeks predstavlja univerzalni znak učinkovitosti denarne posredovalnice, saj nam pove koliko dobička je družba ustvarila glede na skupni kapital.

Grafikon:

6 ITALIJANSKE KREDITNE ZADRUGE V GORICI

6.1 Cassa Rurale di Lucinico

V obsoškem naselju sta delovali dve posojilnici. Posojilnica v Ločniku⁸¹ z nazivom Cassa rurale di prestiti e di risparmio di Lucinico je bila ustanovljena leta 1899 na pobudo takratnega župana občine Ločnik Stefana Cocianciga. Leta 1907 pa je bila na pobudo katoliškega gibanja ustanovljena Cassa rurale cattolica di prestito e risparmio.

V ožjem načelstvu izvršnega odbora prve posojilnice so bili naslednji ustanovni člani: mizarja Domenico Perco in Valentino Cargne ter zidar Giovanni Bressan. Funkcijo tajnikov so opravljali Giuseppe Vidoz, Paolo Cicuta in Giovanni Bratus. Posojilnica je v svojem statutu izpostavljala svoj osnovni socialni namen delovanja, ki je bil v tem, da posojilnica posoja denar za izvajanje kmečko-obrtniške gospodarske dejavnosti ter obenem spodbuja hranilniško dejavnost med prebivalstvom. Ob ustanovitvi je posojilnica štela 23 članov. Posojilnica dobička ni delila med člani, temveč ga preusmerjala v rezervni sklad.

Leta 1907 so privrženci Faiduttija in načel socialnega katolicizma v Ločniku ustanovili novo posojilnico, Cassa rurale cattolica di prestito e risparmio di Lucinico, ki je bila istega leta registrirana tudi na goriškem sodišču. Na čelo predsednika posojilnice je bil določen Pietro Bregant, vlogo podpredsednika pa je opravljal ločniški duhovnik Antonio Carrara. Izvršni odbor posojilnice so sestavljali še Angelo Vidoz, Luigi Vidoz, Antonio Ersetig, Stefano Famea in Giovanni Bregant.

Ob ustanovitvi leta 1907 je posojilnica štela 17 članov, tri leta kasneje pa 96 članov. Statut posojilnice se je v celoti prilagajal združnemu modelu tipa Raiffeisen. Vsak član je

---

⁸¹Naselje Ločnik (Lucinico) je eno izmed najbližjih mestu Gorici, od katerega ga geografsko ločuje le reka Soča. Etnična struktura Ločnika v primerjavi z ostalimi naselji v neposredni bližini (Solkan, Šempeter, Štandrež, Podogora, Pevma) mesta ni bila v celoti slovenska. Ločnik je bil administrativno avtonomna občina z županom in devetnajstčlanskim občinskim svetom, vse do njene ukinitve leta 1927. Občina je pred prvo svetovno vojno štela približno 3200 prebivalcev. V občini sta bili prisotni tudi dve petletni ljudski osnovni šoli, ena v slovenskem in druga v italijanskem jeziku. V občini se je ob kmečki dejavnosti razvijala tudi bogata obrtniška (pekarne, mesnice, mizarstvo, zidarstvo, krojaštvo) in trgovinska dejavnost. Kmetje so, kljub ukinitvi, fevdalizma še vedno plačevali zemljiškemu gospodu zemljiško najemnino, ki je bila izračunano v razmerju s tržno vrednostjo pridelka. Temu je posledično sledilo večje povpraševanje po likvidnosti in najemanju posojil. Leta 1899 je bilo v Ločniku ustanovljeno prvo društvo za vzajemno pomoč kmetom v primeru boleznih živine (Società di mutuo soccorso contro i danni della mortalità e delle malattie del bestiame bovino), ki je štelo 160 članov. Ustanavljanje zadrug v pomoč kmetom je podpiral tako katoliški kot liberalni tabor. V začetku 20. stoletja so v Ločniku ustanavljanje zadrug skoraj v celoti prevzeli privrženci socialnega katolicizma, ki ga je med Furlani utemeljeval prošt Luigi Faidutti. Po letu 1900 so nastale tudi zadruge za vzajemno pomoč delavcev v primeru bolezni ali trajne invalidnosti.

lahko vpisal le en delež. Kredite so lahko črpali le člani s bivališčem v ločniški občini. Ta vidik je še dodatno vezal posojilnico na teritorij. V statutu je bilo tudi zapisano sledeče »Člani posojilnice lahko postanejo fizične osebe, ki delujejo po načelih katoliške vere«. ⁸² Celoten dobiček posojilnice je moral v rezervni sklad.

6.2 Hipotekarni kreditni zavod poknežene grofije Goriško-Gradiščanske

Hipotekarni kreditni zavod poknežene grofije Goriško-Gradiščanske (Istituto di credito ipotecario della Contea principesca di Gorizia) je pričel poslovati v Gorici 11. septembra 1903. Zavod je posloval pretežno na osnovah hipotekarnega kreditiranja, ki kredite zavaruje z zastavo nepremičnin. Ustanovitev zavoda je podprlo goriško okrajno glavarstvo Goriško-Gradiščanske dežele s ciljem» *ponujat ugodne denarne kredite, ki so osnova poslovanja za vsako gospodarsko dejavnost*«. ⁸³

Prvi odbor zavoda iz leta 1903 so sestavljali: dr. Camillo de Egger (predsednik), Leopold Bolco (podpredsednik), Giovanni Gasser (svetovalec), Giovanni Lapagna (svetovalec), Antonio Bisiach (svetovalec) in dr. Gustavo Chiaruzzi (svetovalec). Predsednika odbora in odbornike je imenovala deželna vlada.

Zavod je posloval v palači v ulici delle Scuole (danes ulica Mameli št. 5) v Gorici vse do leta 1917, ko je bila palača med vojnimi operacijami v celoti porušena. Izvršni odbor zavoda se je prvič sestal, 11. septembra 1903.

Hipotekarni zavod se je pri poslovanju nanašal na katastrski sistem, ki ga je cesarica Marija Terezija uvedla tudi v Goriški grofiji leta 1761. V katastrske knjige so beležile ime lastnika in vrednost hipotekirane parcele.

V prvem letu poslovanja je zavod izdal 331 posojil po 4% obrestni meri. Skupni znesek vseh posojil v letu 1904 je dosegel višino 1.778.000 kron. Številno izdanih kreditov v naslednjih letih pa je bilo naslednje.

---

⁸² IANCIS Paolo: *La cooperazione di credito a Lucinico dalle origini alla concentrazione. Gorizia: Credito cooperativo di Lucinico 2007*, str.80.

⁸³ *L'Istituto di credito di Gorizia nel suo 25. anno di vita*, Gorizia:Tipografia sociale, 1928.

Leto	št. kreditov	skupek kreditiranja (Krone)
1905	289	2.456.200
1906	291	1.856.400
1907	346	2.528.000
1908	302	1.902.600
1909	175	1.025.600
1910	279	2.463.600
1911	436	2.919.400
1912	464	4.071.400
1913	161	938.600
1914	61	136.600
1915	/	/

Že pred vojno se je *Istituto di credito ipotecario della Contea principesca di Gorizia* preimenoval v *Istituto di Credito Fondiario della Provincia di Gorizia*, kasneje pa v *Istituto di Credito Fondiario del Friuli Orientale*.

7 ZAKLJUČEK

Ugotovitve, ki sem jih pridobil pri raziskovanju razvoja denarnih ustanov v Gorici do leta 1915 so naslednje.

Moderni denarni zavodi finančnega posredništva so v posoškem mestu nastajali iz povsem praktičnih vzgibov, ki so jih velevale takratne gospodarske razmere. Razvoj ustanavljanja denarnih ustanov v Gorci je potekal po istih dinamikah kot v vseh ostalih predelih slovenskega narodnostnega območja.

Tudi v Gorici in na Goriškem kot drugod po slovenskem narodnostnem območju so se denarne ustanove med Slovenci razvile v obliki zadrug. Ustanovne kapitale so v denarne zavode praviloma vlagali člani. Cilj tovrstnih finančnih zavodov je bil krepiti gospodarsko dejavnost na teritoriju, na katerem so posojilnice delovale. Slovenske denarne zadruge v Gorici so poslovale pretežno s svojimi zadružnimi člani iz celotnega goriškega zaledja. Iz tolminskega, vipavskega in kraškega okoliša. Zavodi so svojim članom zagotavljali v prvi vrsti ugodna posojila in številne finančne storitve. Letni dobiček iz poslovanja hranilnic je praviloma romal v rezervni sklad.

Primat najstarejše javne bančne ustanove v mestu Gorica lahko pripišemo Goriški mestni hranilnici, ustanovljene po grofu Thurnu. Kreditojemalci in voditelji te finančne ustanove so bili tako slovensko kot furlansko in italijansko govoreči ljudje.

8 VIRI IN LITERATURA

Literatura:

- RUTAR Simon: *Poknežena grofija Goriška in Gradiščanska*. Nova Gorica: 1997.
- HENRIK Tuma: *Iz mojega življenja: spomini, misli izpovedi*. Ljubljana: Založba 1997.
- MARUŠIČ Branko: *Goriški spomini: sodobniki o Gorici in Goriški 1830-1918*. Gorica: Goriška Mohorjeva 2002.
- MARUŠIČ Branko: *Pregled politične zgodovine Slovencev na Goriškem*. Nova Gorica : Goriški muzej 2005.
- PLETERSKI Janko: *Dr. Ivan Šušteršič - Pot prvaka slovenskega političnega katolicizma*. Ljubljana:ZRC-SAZU 1998.
- WALTRITSCH Marko: *Le casse rurali friulane dalla loro costituzione al fascismo*. Regione FVG: 1986.
- WALTRITSCH Marko: *Slovensko bančništvo in posojilništvo na Goriškem*. Kmečka banka v Gorici 1982.
- WALTRITSCH Marko: *Slovenske zadružne banke, Zadružno kreditna banka Doberdob-Sovodnje*. Gorica 1998.
- LAZAREVIĆ, PRINČIČ: *Zgodovina slovenskega bančništva*. Ljubljana 2000.
- LAZAREVIĆ, PRINČIČ: *Bančniki v ogledalu časa*. Ljubljana 2005.
- Več avtorjev: *Friuli e Venezia Giulia storia del 900*. Gorizia: Libreria editrice Goriziana 1997.
- Več avtorjev: *Zgodovina denarstva in bančništva na Slovenskem*. Ljubljana 1984.
- Več avtorjev: *Trgovski dom v Gorici Sto let prisotnosti*. Gorica: Slovenska konzulta pri občini Gorica 2007.
- Več avtorjev: *I cattolici isontini nel XX secolo*. Gorizia: Istituto di Storia sociale e religiosa 1982.
- Več avtorjev: *Slovenski biografski leksikon*. Ljubljana: SAZU 2009.
- CAUCIG Paolo: *Attività sociale e politica di Luigi Faidutti (1861-1951)*. Udine:1997.
- CAUCIG Paolo: *Luigi Faidutti (1861-1931): un testimone della fede e della giustizia sociale*. Gorizia: Centro studi Antonio Rizzatti 2007.

- MAČEK Jože: *Na zemlji domači*. Celje: Celjska Mohorjeva družba 2007.
- GABRŠČEK Andrej: *Goriški Slovenci: narodne, kulturne, politične in gospodarske črtice I-II*. Ljubljana:1932-1934.
- PELLEGRINI Ugo: *La cassa rurale in Italia*. Udine:1950
- TAYLOR A.J.Percival: *Habsburška monarhija 1815-1918*, Harlow: 2001.
- GASPARI Paolo: *Storia popolare della società contadina in Friuli*. Udine:1974.
- IANCIS Paolo: *La cooperazione di credito a Lucinico dalle origini alla concentrazione*. Gorizia: Credito cooperativo di Lucinico 2007.
- Več avtorjev: *Storia di una fondazione. Il conte Giuseppe della Torre e la Cassa di Imprestanza di Gorizia tra Anciem Regime e Restaurazione 1753-1831*, Gorizia: Fondazione Cassa di Risparmio di Gorizia 2007.
- BOZZI Carlo Luigi, *Il monte di Pietà e la cassa di risparmio di Gorizia*, Gorizia: 1967 Cassa di risparmio.
- Več avtorjev: *Terre dell' Isonzo tra età moderna e contemporanea*, Gorizia: Edizioni della Laguna 1996.

Viri:

Arhivski viri:

- Arhiv Goriške mestne hranilnice, bilance poslovanja Monte di Pietà.

Časopisje (pridobljeno na spletnem portalu <http://www.dlib.si>):

- Soča 1875-1911

Fotografije:

- Slika 1: Dvojezična naslovna stran bilance Goriške posojilnice (posnetek: Vanja Sossou)